

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several \LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY

NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	46
तृतीयः प्रश्नः	65
चतुर्थः प्रश्नः	84
पञ्चमः प्रश्नः	119
षष्ठः प्रश्नः	158
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	176
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	184
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	191
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	196

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्

प्रथमः प्रश्नः	246
द्वितीयः प्रश्नः	264
तृतीयः प्रश्नः	284

॥तैत्तिरीय आरण्यकम्॥

॥प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑
पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥ ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑
पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु।
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॑ सू॒र्यश्च॑। स॒ह सं॑ञ्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो॒
अ॒द्भुहः॑। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। म॒हाना॑ग्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः॑

स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्नमपं चावर्तिम्।
अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीतांश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीषता। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव
विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरः श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सवैः समाविष्टः।
ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। सुमारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहं नी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्।

न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदी॑ शृणोत्युलकं॑ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूञ्श्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं॑ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददतां॑ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां
तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत।
अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव।
सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः।
अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः
क्षिपुणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति
शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।
इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति।
अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न
पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु
चक्षते। एतदेव शंयोर्बाहस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर
उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासांसि। न चक्षुः
प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः। सतस्तदेवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि
शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे॑ न्यञ्जु॒लिका॑। अमी॑ वाचमुपास॑तामि॒ति। तस्मै॑ सर्व ऋतवो॑ नम॒न्ते।
मर्यादा॑करत्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्राह्म॑णं आप्रो॒ति। य ए॑वं वे॒द। स खलु॑ संवत्सर॑ एतैः
सेनानी॑भिः स॒ह। इन्द्रा॑य सर्वा॒न्कामान॑भिव॒हति॑। स द्र॒प्सः। तस्यै॑षा भव॑ति॥१८॥

अव॑द्रप्सो अ॒श्शुम॑तीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः
श॒च्या ध॑म॒न्तम्। उप॑स्रुहि तं नृम॑णामथ॒द्रामि॑ति। एत॑यैवेन्द्रः सला॑वृ॒क्या स॒ह।
असुरा॑न् प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒श्शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः संवत्स॒रो दि॒वं च॑।
नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्या॒ताम्। यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते
स्व॑र्गालो॒कात्। इत्यृ॑तुमण्डला॒नि। सूर्य॑मण्डला॒न्याख्या॑यिकाः। अत ऊ॒र्ध्वश्च॑
स॑निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो भ्रा॑जः प॒टरः प॒तङ्गः॑। स्व॒र्णरो॑ ज्योतिषी॒मान् विभा॑सः। ते अ॒स्मै सर्वे॑
दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॒हाना॑ अन॒पस्फु॑रन्त इति॑। कश्य॑पोऽष्ट॒मः। स म॒हामे॑रुं

न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना

अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा

ऋतवः श्रिताः। अर्धमासां मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते।
यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च
रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति
वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्धर्था पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बल-
माहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं
मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं
मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्मासं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निघ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः। सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथां राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुराणमेनः।

भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति।
यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा
अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच
व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।
कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हि नस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभ्रुवर्षी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥ ३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥ ३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥ ३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति

निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भू॒मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भुज्यू॒नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑
जग॒तस्प॑ती। जा॒या भू॒मिः प॑तिव्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः।
स॒रमा॑ इति॑ स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रिव
स्थः ॥ ४१ ॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑न्थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु।
वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ः सखा॑यौ।
ताव॑श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती आ॒गतः॑ सूर्य॑या॒ सह। त्यु॒ग्रो॒ह
भुज्यु॑म॒श्विनो॑दमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुनो॒भि॒रा॒त्म॒न्वती॑भिः।
अ॒न्तरि॑क्षप्रु॒ङ्गिर॑पो॒दका॑भिः ॥ ४२ ॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रि॒हा॒ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भुज्युमू॒हथुः॑ प॒त॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॑

धन्वन्त्रार्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः षड॑श्वैः। स॒वि॒ता॒रं वि॒त॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति
शा॒म्बरः॑। आप॑पूर्ष॒म्बरश्चै॒व। स॒वि॒ता॒रेप॒सोऽभ॑वत्। त्य॑ सु॒तृप्तं वि॑दित्वै॒व।
ब॒हु॒सौम॑ गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आय॑सू॒यान्त्सोम॑तृ॒प्सुषु। स
स॒ङ्ग्राम॑स्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गो॑भिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये।
र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॑ परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः
पृ॒थि॒व्योः। अ॒ह॒र॒ह॒र्गर्भं॑ दधा॒थे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्स॒वाव॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो रा॒त्रिः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती
ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। अ॒ग्निश्चा॑ऽऽदि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑
वैद्यु॑तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॑तं आदि॒त्यस्य॑। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ

वृथ्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते।
सेयं रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः।
यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च
भुवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वृथ्सः। अथ
पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रबो अभिरक्षति व्रतम्। महः
समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं
ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतप्ततनूर्न तदामो अंश्रुते। श्रुतास
इद्वहन्तस्तथ्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ

सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं
ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं
सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः।
नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया
भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता
उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणावन्निविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।
अग्नीवः प्रत्यमुश्चत्। तमजिह्वा असश्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद
सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं

गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्।
अतृष्य॑ऽस्तृष्य॑ध्यायत्। अस्माज्जा॒ता मे॑ मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या॑ वैदेहः। अचेता॑
यश्च चेतनः। स॒ तं मणिम॑विन्दत्। सोऽनङ्गुलिराव॑यत्। सोऽग्रीवः॑ प्रत्यमुश्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो॑ असञ्च॑त। नैतमृषिं॑ विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ
चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवंस्य॑ व्रतम्। आ॒तम॑ग्रे रथं तिष्ठ। एका॑श्वमेक॒योज॑नम्।
एकचक्र॑मेक॒धुरम्। वा॒तघ्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्यथ॑ते॥५४॥

ना॒स्याक्षौ॑ यातु सञ्ज॑ति। यच्चेता॑न् रोहि॒ताऽश्वा॒ग्नेः। र॒थे यु॑क्त्वाऽधि॒तिष्ठ॑ति। एकया
च दशभिश्च॑ स्वभू॑ते। द्वाभ्यामिष्ट॑ये वि॒शत्या॑ च। तिसृभिश्च॑ वह॒से त्रि॑शता॒ च।
नियु॒द्विर्वा॑यविह॒ तां वि॑मुश्च॥५५॥

[११]

आ॒त॒नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्ध॒माऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आ॒दि॒त्ये च॒न्द्र॒वर्णा॑नाम्। गर्भ॒माधे॑हि

यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्।
य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्दैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा
केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्दैरिन्द्र हरिभिः। यामि
मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्।
अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः।
मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा
इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।

ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे

मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू षु।
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः
पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः
परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा माताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्य्य युगम्। प्रजायै मृत्यवे
तत्। परा माताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा
च। अशश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हसः शुचिषत्।
ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा

प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ योऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑
प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तङ्गाः।
अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ योऽप॒क्षीय॑ति। स
सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः।
अ॒मूनि॑ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒
मा प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्स॑पत्॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म॒ प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्स॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑।
सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा
म॑म॒ प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्स॑पत्। अ॒य॒ संव॑त्स॒रः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒

चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। इ॒दम॑हः। सर्व॑ेषां
भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। इ॒य॑ꣳ रा॒त्रिः। सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति
च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः।
ए॒तद्वो मि॑थुनं मा नो मि॑थुनꣳ री॒द्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपुरुष॒स्य। वसू॑नामादि॒त्यानाꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
रु॒द्राणा॑मादि॒त्यानाꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि। आ॒दि॒त्याना॑मादि॒त्यानाꣳ स्था॒ने
स्व॑तेज॑सा भा॒नि। स॒ताꣳ स॒त्या॒नाम्। आ॒दि॒त्यानाꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
अ॒भिधू॑न्वता॑म॒भिघ्न॑ताम्। वा॒तव॑तां म॒रुता॑म्। आ॒दि॒त्यानाꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
ऋ॒भूणा॑मादि॒त्यानाꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि। वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑म्। आ॒दि॒त्यानाꣳ

स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥ ७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७१॥

[१७]

अथाग्रैरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आयस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
 उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
 उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
 सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि
 स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
 एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
 संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
 पुत्रवत्वाय मे सुता। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुता। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-
 मपा रघम्। अपाघ्नमपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हिता। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं

देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो
सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्।
पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान्
भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्।
 आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो
 वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं
 वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः
 संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
 आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव
 तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्।
 सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे
 वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
 अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति। उपैन्नन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा

पुरुषः। स॒ह॒स्रा॒क्षः स॒ह॒स्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं॑ सम॑भूः।
त्वमि॒दं पूर्वं॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽपः॑॥१३॥

अ॒ञ्जलि॑नां पुर॒स्तादु॑पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॑
दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्दक्षि॑णत उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्य॒ग्र इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्।
सा दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रुणः के॒तुः प॒श्चादु॑पाद॑धात्। ए॒वा हि वा॒यो इति॑॥१४॥

ततो॒ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॑ दिक्। अथा॑रुणः के॒तुरुत्तर॑त उ॒पाद॑धात्।
ए॒वाही॒न्द्रेति॑। ततो॒ वा इन्द्र॑ उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्मध्य॑
उ॒पाद॑धात्। ए॒वा हि पू॒षन्नि॑ति। ततो॒ वै पू॒षोद॑तिष्ठत्। से॒यं दिक्॥१५॥

अथा॑रुणः के॒तुरु॒परि॑ष्ठादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि दे॒वा इति॑। ततो॒ दे॒वमनु॑ष्याः पि॒तरः॑।
ग॒न्ध॒र्वाप्स॒रस॒श्चोद॑तिष्ठन्। सो॒र्ध्वा दिक्। या वि॒प्रुषो॑ वि॒परा॑पतन्। ताभ्योऽसु॑रा
रक्षा॑सि पिशा॒चाश्चोद॑तिष्ठन्। तस्मा॒त्ते परा॑भवन्। वि॒प्रुङ्क्षो॑ हि ते सम॑भवन्।
तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता॥१६॥

आपो ह यद्धृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जूनयन्तीः स्वयम्भुम्। ततं
इमेध्यसृज्यन्तु सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म
स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः
प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानंमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा।
सर्वमवुरुद्ध। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्।
स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति।
एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तैजस्विनीरापः।
तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा
गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव आकूजतीरिव
धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या
गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः।
अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा
एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।

स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॒मिति॑ । श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति । य ए॒तम॒ग्निं
चि॑नुते । य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑ ॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवेदीं खा॒त्वा । अ॒पां पू॑रयति । अ॒पां॑ सं॒र्वत्वा॑य । पु॒ष्कर॒पर्णं॑
रु॒क्मं पु॑रुषमित्युप॑दधाति । तपो॒ वै पु॑ष्करपर्णम् । स॒त्यं॑ रु॒क्मः । अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑ ।
ए॒ताव॒द्वा वा॑ऽस्ति । याव॑दे॒तत् । याव॑दे॒वास्ति॑ ॥१०४॥

तद॑व॒रुन्धे॑ । कूर्ममुप॑दधाति । अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॒रुन्धे॑ । अथो॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै । आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑ । अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः । अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च । स॒ह
सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑ इति । वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः । लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण ॥१०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः । इन्द्र॑घोषा वो वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति । पञ्च॒चित॑य॒ उप॑दधाति ।
पाङ्गो॑ऽग्निः । यावा॑ने॒वाग्निः॑ । तं चि॑नुते । लो॒कं पृ॑णया द्वितीया॒मुप॑दधाति । पञ्च॑ पदा॒ वै
वि॒राट् । तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑ । अ॒न्तरि॑क्षं पादः । द्यौः पादः । दि॒शः पादः॑ । प॒रोर॑जाः

पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणो सः स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद।
पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं
चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद।
आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
अभिचरंश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न
पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुंकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुंका आपः। य एतमग्निं चिनुते।

य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥११३॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सी॒षधे॑म। इन्द्र॑श्च॒ विश्वे॑ च दे॒वाः। य॒ज्ञं च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑।
आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ सग॑णो म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॒ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व प्र॒प्लव॑स्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सु॒खादी॑न्दुःख॒निध॑नाम्।
प्रति॑मु॒ञ्चस्व॒ स्वां पु॑रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वाय॒म्भुवाः॑। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते दे॒हं क॑ल्पयन्तु। मा च॑
ते ख्या॑स्म तीरिषत्। उत्ति॑ष्ठत् मा स्व॑प्त। अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य
तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्मयः॑ को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को ज्योति॑षाऽऽवृ॑तः।
यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नाऽऽवृ॑तां पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः
की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्प॒रीवृ॑ताम्। पु॒र हिर॑ण्मयीं

ब्रह्मा ॥ ११६ ॥

वि॒वेशां॑ऽप॒राजि॑ता। परा॒डे॒त्य॑ज्याम॒यी। परा॒डे॒त्य॑नाश॒की। इ॒ह चा॑मु॒त्र चान्वे॑ति।
वि॒द्वान्दे॑वा॒सुरा॑नु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते। य॒द्योषि॑द्यत्प॒तिव्र॑ता॑। अ॒रिष्टं॑ यत्किं च
क्रि॒यते॑। अ॒ग्निस्त॑दनु॒वेध॑ति। अ॒श्रुता॑सः श्रु॒तास॑श्च ॥ ११७ ॥

य॒ज्वानो॑ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्वर्य॑न्तो नापे॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑ ये वि॒दुः। सि॒कंता
इव॑ सं॒यन्ति॑। र॒श्मिभिः॑ स॒मुदी॑रिताः। अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑।
अपे॑त॒ वीत॑ वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॑ नूत॑नाः। अहो॑भि॒रद्वि॒रक्तु॑-
भिर्व्य॑क्तम् ॥ ११८ ॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृष्टा॑ ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु
क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः। रे॒तः पी॑ता॒ आण्ड॑पी॒ताः। अ॒ङ्गारे॑षु च॒ ये हु॒ताः।
उ॒भया॑न् पु॒त्रपौ॑त्र॒कान्। यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑ ॥ ११९ ॥

अदो॑ यद्व॒ह्म विल॑बम्। पि॒तृणां॑ च॒ यम॑स्य॒ च। वरु॑ण॒स्याश्वि॑नो॒रग्नेः॑। म॒रुता॑ च

विहाय॑साम्। का॒म॒प्र॒य॒व॒णं॑ मे अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्रह्मि॒श्रवो॑
रायो॒ धन॑म्। पु॒त्रा॒नापो॑ दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॒तो निर्ऋ॑तिः ह॒थः। परि॑बाधः॒ श्वेत॑कुक्षम्।
नि॒जङ्घ॑ः श॒ब॒लोद॑रम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दृशः॑।
ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दी॒धिरे। रथे॑न किं॒शुका॑व॒ता। अ॒ग्ने नाश॑य
स॒न्दृशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑
प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। हृ॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒यो॒भूर्वातो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः सन्त्व॒स्मे।
सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। ग॒वां कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑
पु॒रु॒षीणा॑म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॒यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॑णमैतु मा। पुन॑र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॒तः पृ॒थि॒वीम॒स्कान्। यदोष॑धीर॒प्यसं॒र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॑राददे। दी॒र्घायु॒त्वाय॒ वर्च॑से। यन्मे॒ रे॒तः प्र॒सि॒च्यते। यन्म॒ आजा॑यते पुनः। तेन॑ माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॒रोऽधा॑ऽजा॑यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ सं॒दा। ति॒रोऽधे॑हि स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्र॒वणः॑। रथ॑ सह॒स्रव॑न्धुरम्। पु॒रुश्च॒क्र॑ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। ध॒नं गा॒वो ह॒स्ति हि॒र॑ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

असा॑म सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं वि॒राज॑म्। सु॒द॒र्श॒ने च॑ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गि॒रौ। श॒त॒द्वा॒ट्वा॒र॒ग॒म॒न्ता। स॒ह्यार्थं॑ न॒गरं॑ तव॑। इति॑

मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुंको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॒ग्र॒पिण्डं॑ जु॒होमि॑ । स मे॑ऽर्था॒न्मा वि॒वंधी॑त् । मयि॒ स्वाहा॑ ।
 रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रस॒ह्यसा॒हिने॑ । नमो॑ व॒यं वै॑श्र॒व॒णाय॑ कु॒र्महे॑ । स मे॑
 कामा॒न्काम॒कामा॑य॒ मह्य॑म् । का॒मे॒श्वरो॑ वै॒श्र॒व॒णो द॑दातु । कु॒बे॒राय॑ वै॒श्र॒व॒णाय॑ ।
 म॒हा॒रा॒जाय॑ नमः॑ । के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च । ऋ॒ष॒यो वा॒त॑र॒श॒नाः । प्र॒ति॒ष्ठां श॒तधा॑ हि ।
 स॒मा॒हि॒तासो॑ सह॒स्र॒धाय॑सम् । शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु । दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः ।
 सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति । मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑ ॥ १२९ ॥

[३१]

सं॒व॒त्स॒रमे॑तद्व॒तं च॑रेत् । द्वौ वा मा॒सौ । नि॒यमः॑ सं॒मा॒सेन॑ । तस्मि॒न्निय॑मं॒विशे॑षाः ।
 त्रि॒ष॒व॒णमु॒दको॑पस्पर्शी । चतु॒र्थ॒काल॑पा॒नं भ॑क्तः स्यात् । अ॒हर॒हर्वा॑ भैक्षं॒मश्री॑यात् ।
 औ॒दु॒म्ब॒रीभिः॑ स॒मि॒द्धि॒रग्निं॑ परि॒चरे॑त् । पुन॒र्मा॒मैत्त्वि॒न्द्रि॒यमि॒त्येते॑ना॒नुवा॑केन ।
 उद्ध॒तपरि॑पू॒ताभि॑र॒द्भिः का॒र्यं कु॑र्वी॒त ॥ १३० ॥

अ॒सञ्च॑यवान् । अ॒ग्नये॑ वा॒यवे॑ सू॒र्या॒य । ब्र॒ह्म॒णे प्र॑जाप॒तये॑ । च॒न्द्र॒म॒से न॑क्ष॒त्रेभ्यः॑ ।

ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालुभं सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो
वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यंस्ते न प्राजानंस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत
एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत याजयेद्यजैत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अर्जिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि॑ ह वा॑ पुरोऽनुवा॑के तपोग्र॑मतिष्ठन्त॒ तान् प्र॒जाप॑तिर्व॒रेणो॑पाम॑न्नयत्
 तानि॒ वर॑मवृणीताऽऽदि॒त्यो नो॒ योद्धा॒ इति॒ तान् प्र॒जाप॑तिरब्रवी॒द्योर्ध॑य॒ध्वमि॑ति
 तस्मा॑दुत्तिष्ठन्त॑ ह वा॒ तानि॒ रक्षा॑ंस्यदि॒त्यं योर्ध॑यन्ति॒ याव॑दस्त॒मन्व॑गात्तानि॒
 ह॒ वा ए॒तानि॒ रक्षा॑ंसि गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑तेना॒म्भसा॑ शाम्यन्ति॒ तदु॑ ह॒ वा ए॒ते
 ब्र॑ह्मवा॒दिनः॑ पूर्वा॒भिमु॑खाः स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑ता आप॑ ऊ॒र्ध्वं वि॒क्षिप॑न्ति
 ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा तानि॒ रक्षा॑ंसि म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॒क्षिप॑न्ति॒ यत्प्र॑दक्षिणं
 प्र॒क्रम॑न्ति॒ तेन॑ पा॒प्मान॑मव॒धून्व॑न्त्यु॒द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आदि॒त्यम॑भि॒ध्याय॑न् कुर्वन्
 ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्वान्त्स॒कलं॑ भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दि॒त्यो ब्र॒ह्मेति॒ ब्रह्मै॒व सन् ब्रह्मा॑प्येति॒ य
 ए॒वं वेद॑ ॥ २ ॥

[२]

यद्वै॑वा दे॒वहे॑ळ॒नं दे॒वांस॑श्च॒कृमा॑ व॒यम् । आदि॑त्यास्तस्मा॑न्मा मु॒ञ्चत॑र्तस्य॒र्तेन॑
 मामि॑त । दे॒वा जी॒वनका॑म्या यद्वा॒चाऽनृ॑तमूदि॒म । तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः
 स॒जोष॑सः । ऋ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी ऋ॒तेन॑ त्व॑ सं॒रस्व॑ति । कृ॒तान्नः॑ पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं॑

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो
यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत जामिशःसाज्यायसः शःसादुत वा
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्राः शिश्रैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना
चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता
यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं
मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वशुमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्थंमानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव
ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको
विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूरादूरमचीचतम्।
निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै
प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स५ शिवेन।
त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मं सुवामि
ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण

स॑श्शि॒शाधि॑। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अग्र॒
आयू॑र॒षि पव॑स् आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अग्रे॒ पव॑स्व
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑ पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्नि॒र्ऋषिः॑ पव॑मानः॒ पाश्च॑जन्यः॒ पुरो॑हितः। तमी॑महे महा॒ग॒यम्।
अग्रे॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒पत्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि
सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ उ॒द्धौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑
स॒पत्नान्प्रत्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यं स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः॑ स॒पत्नान्। अग्रे॑ यो नोऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो जि॒घांस॑ति। तां॑स्त्वं
वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अग्रे॑ यो नोऽभि॒दास॑ति स॒मानो॑ यश्च नि॒ष्ठ्यः। तं
व॒यं स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्रेऽपि॑ दध्म॒सि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॑ तस्मै॑ नि॒मृक्च॑ सर्वं पा॒पं
स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो र॒णो म॒र्तोऽभि॒दास॑ति दे॒वाः। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्।
 सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
 ब्रह्म सःशितं वीर्या(१)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
 दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतांसु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
 प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाभ्याशा
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि
 विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष

लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑श्चासि बद्ध॑कम् । योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो गर्भः॑ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व ।
स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑ । अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑
प॒रस्ता॑दच्छि॒न्नं तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म ॥ ९ ॥

त॒तं तन्तु॑मन्वेके॒ अनु॑ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत् । अब॒न्ध्वेके॑ दद॑तः
प्र॒यच्छा॑द्दातुं चेच्छु॒क्रवा॑सः॒ स्वर्ग॑ ए॒षाम् । आर॑भेथा॒मनु॑ स॒र॑भेथा॒ समानं॑
पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑ । यद्वा॑ पूर्तं॒ परि॑विष्टं॒ यदग्नौ॑ तस्मै॒ गोत्रा॑ये॒ह जाया॑पती
स॒र॑भेथाम् । यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सिम् ।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषदुरि॒ता या॑नि चकृ॑म । भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो
ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भिशा॑स्त ए॒नः । द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॑वासि जा॒मि
मि॒त्वा मा वि॑विथ्सि लो॒कात् । यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ मद॑न्ते वि॒हाय॑ रोगं
त॒न्वा(१)॑ स्वाया॑म् । अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्वर्गे॑ तत्र॑ पश्ये॑म पि॒तरं॑ च पु॒त्रम् ।
यद॒न्नम॑द्भ्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन् । यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं
 वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च
 प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन।
 सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुःस्ते
 निलायमचरुःस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताःस्तेष्वन्वविन्दच्छ्रद्धया च
 तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु
 भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत
 येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं
 बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत
 यदवाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्षध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्त्समंश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष
 भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न मांसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवा॒गू रा॒ज॒न्य॑स्या॒मिक्षा॑ वैश्य॒स्याथो॑ सौ॒म्ये॒ष्य॑ध्व॒र ए॒तद्व्र॑तं ब्रूया॒द्यदि॑
मन्ये॑तोप॒दस्या॒मीत्यो॑दनं धा॒नाः सक्तू॑न् घृ॒तमित्य॑नु॒व्रत॑येदा॒त्मनो॑ऽनु॒पदा॑साय॥१२॥

[८]

अ॒जान् ह॒ वै पृ॒श्नी॑ऽस्तप॒स्यमा॑नान् ब्रह्म॑ स्वय॒म्ब॒भ्यान् र्ष॑त्त ऋष॑योऽभव॒न्तदृ॑षीणा
तां दे॒वता॑मुपा॒तिष्ठ॑न्त य॒ज्ञका॑मास्त ए॒तं ब्र॑ह्मय॒ज्ञम॑पश्य॒न्तमा॑ह॒रन्ते॑नायजन्त
यदृ॒चोऽध्य॑गी॒षत॑ ताः पय॑आहुतयो दे॒वाना॑मभवन् यद्यजू॑ऽषि घृ॒ताहु॑तयो
यथ्सामा॑नि सोमा॑हुतयो यदथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ मध्वा॑हुतयो यद्वा॑ह्म॒णानी॑तिहा॒सान्
पु॒रा॒णानि॑ कल्पा॒न्गाथा॑ नाराश॒ऽसी॑र्मेदाहुतयो दे॒वाना॑मभव॒न्ताभिः॑ क्षुधं पा॒प्मान॑म॒प॒घ्नन्न॑प॒हत॑पाप्मानो दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑यन् ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यमृष॑योऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च॒ वा ए॒ते म॑हाय॒ज्ञाः सं॑त॒ति प्र॑ता॒यन्ते॑ स॒त॒ति स॑न्ति॒ष्ठन्ते॑ दे॒वय॑ज्ञः

पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यद्ग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः
 सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
 हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
 यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते
 पयंसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
 यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान्
 पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पयं आहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि घृताहुतिभिर्यत्सामानि
 सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि
 कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
 तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति ॥१४॥

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां
 वोदितं आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य
 सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति तेन ऋचः
 प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं
 पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनार्थर्वाङ्गिरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां
 महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङ्गसीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां
 रसो यद्दर्भाः सरंसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति
 प्रतिपद्यत एतद्वै यजुंस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाभ्युक्तमृचो
 अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं
 यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवान्

संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दांसि
प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह शौच आह्वेय
उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीर्यीतैव
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि
तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्चेति

स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॒ताय॑ते स॒द्यः स॒न्तिष्ठ॑ते तस्य प्राक् सा॒यम॑वभृ॒थो नमो॑
ब्रह्म॑ण॒ इति॑ परिधा॒नीयां॑ त्रिरन्वा॑हाप उ॒पस्पृ॑श्य गृ॒हाने॑ति॒ ततो॑ यत्किं च॒ ददा॑ति
सा दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ मे॒घो ह॒विर्धानं॑ वि॒द्युद॒ग्निर्व॒र्षः॑ ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्व॑ष॒द्धारो॑
यद॑व॒स्फूर्ज॑ति॒ सोऽनु॑वष॒द्धारो॑ वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॑ष्ट॒कृद्य॑ ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे
व॒र्षति॑ वि॒द्योत॑माने स्त॑नय॒त्यव॑स्फूर्ज॑ति॒ पव॑माने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः
स्वा॒ध्याय॑मधी॑ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॑ इत्यु॒त्तमं॑ नाकः॑ रोह॒त्युत्त॑मः
स॑मा॒नानां॑ भवति याव॑न्तः॑ ह॒ वा इ॒मां वि॒त्तस्य॑ पूर्णां दद॑त्स्वर्गं लो॒कं ज॑यति॒
ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति॒ भूयाः॑सं चाक्ष॒य्यं चाप॑ पुन॒र्मृत्युं॑ ज॑यति॒ ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि
य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये॑ ग्रामे
वा यावत्तरसः॑ स्वाध्यायमधीते॑ सर्वा॑ल्लोकाञ्जयति॑ सर्वा॑ल्लोकाननृणोऽनु-
सञ्चरति॑ तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि॑ स्तृतीये॑ लोके अनृणाः
स्याम। ये देवयाना॑ उत पितृयाणाः॑ सर्वान्प॑थो अनृणा आक्षी॑येमेत्यग्निं
वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह॒ तं दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॒मपा॑घ्नन्नाहु॑तीनां
य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑ दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन॑ ब्राह्मणस्य॑ छन्दोभिश्छन्दसाः॑
स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो दे॒वप॑वित्रं वा एतत्तं योऽनू॑त्सृजत्यभागो
वाचि॑ भवत्यभागो ना॒के तदेषा॑भ्युक्ता। यस्ति॒त्याजं॑ सखिविदः॑ सखायं॑ न
तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ शृणोत्यलकः॑ शृणोति॑ न हि प्रवेदं
सुकृ॑तस्य पन्थामिति॑ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑तव्यो॑ यं यं क्र॒तुम॑धीते॒ तेन॑ तेनास्येष्टं
भवत्यग्ने॒र्वायो॑रा॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॑ तदेषाभ्युक्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॑त वा॑ पुरा॒णे

वेदं विद्वाँसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च
हँसमिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो
वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति
याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं
गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाँसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं
परेत्यं शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष
यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

क॒ति॒धा॒वंकी॒र्णीं प्र॒वि॒शति॑ चतु॒र्धेत्या॑हुर्ब्रह्म॒वादि॒नो म॒रुतः॑ प्रा॒णैरिन्द्रं॑ बले॒न
 बृ॒ह॒स्पति॑ ब्रह्मवर्च॒सेना॒ग्निमे॒वेत॑रेण॒ सर्वे॑ण॒ तस्यै॒तां प्राय॑श्चित्तिं वि॒दां च॑कार
 सु॒दे॒वः का॑श्य॒पो यो ब्र॑ह्मचा॒र्यव॑किरे॒दमा॒वास्या॑या॒ः रात्र्या॑म॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑
 द्वि॒राज्य॑स्योप॒घातं॑ जुहोति॒ कामा॑वंकी॒र्णोऽस्म्य॑वंकी॒र्णोऽस्मि॒ काम॑ कामा॒य
 स्वाहा॑ कामाभि॒द्रुग्धो॑ऽस्म्यभि॒द्रुग्धो॑ऽस्मि॒ काम॑ कामा॒य स्वा॑हेत्य॒मृतं॑ वा
 आ॒ज्यम॑मृतमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते हु॒त्वा प्र॑य॒ताञ्जलिः॑ क॒वाति॑र्य॒ङ्गुःग्नि॑म॒भिम॑न्त्रयेत् सं
 मा॑ऽऽसिञ्चन्तु म॒रुतः॑ स॒मिन्द्रः॑ सं बृ॒ह॒स्पतिः॑। सं मा॒ऽयम॑ग्निः सिञ्च॒त्वायु॑षा च
 बले॒न चा॑ऽऽयुष्मन्तं करोत् मेति॒ प्रति॑ हास्मै म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑धति॒ प्रतीन्द्रो॑ बलं॒ प्रति॑
 बृ॒ह॒स्पति॑र्ब्रह्मवर्च॒सं प्रत्य॑ग्निरि॒तर॑त्सर्व॒ः सर्व॑तनु॒र्भूत्वा सर्व॑मायु॒रेति॑ त्रि॒रभि॑मन्त्रयेत्
 त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वा योऽपू॑त इ॒व मन्ये॑त् स इ॒त्थं जु॑हुयादि॒त्थम॑भि॒मन्त्रये॑त् पुनी॑त
 ए॒वाऽऽत्मा॑न॒मायु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते वरो॒ दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वरः॑ स्पृ॒णोत्या॑त्मा हि

वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुर्हृदयं
 संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शांकरः
 शिशुमारस्तं ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नमः ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णावे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः।
विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमृगान्धाथस्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः
सोमं पिबतु। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विना॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॑ऽग्नीत्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता। सोमः॑ सोम॒स्य
पुरो॑गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॑गाः। श्रा॒तास्त॑ इन्द्र॒ सोमाः॑। वा॒तापे॑र्हवन्श्रुतः
स्वाहा॑॥ ३॥

अ॒ग्निर्होता॑ऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑। वा॒तं प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा। अ॒ङ्गैर्य॑ज्ञम्। पृथि॒वी५
शरी॑रैः। वाच॑स्पतेऽच्छि॑द्रया वा॒चा। अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा॑। दि॒वि दै॒वावृ॑धः५ हो॒त्रा
मे॒रय॑स्व स्वाहा॑॥ ४॥

सूर्य॑ ते नव॑॥ [४]

म॒हाह॑विर्होता॑। स॒त्यह॑विर्ध्व॒र्युः। अच्यु॑तपाजा अ॒ग्नीत्। अच्यु॑तमना उपव॒क्ता।
अ॒नाधृ॑ष्यश्चा॑प्रतिधृष्यश्च॑ य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उद्गा॒ता। वाच॑स्पते ह॒द्विधे॑
नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॑स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्प॑तिः सोम॑मपात्। मा
दैव्य॑स्तन्तुश्छेदि॒ मा म॑नुष्यः॑। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५॥

अपात्रैर्गोणिं च॥ _____ [५]

वाग्धोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभि॒ग॒रः। मनो॑ ह॒विः। तप॑सि
जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता॑ नव॑॥ _____ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे
भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे
भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॑ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑र॒होता।
स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता।
स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्र॒मा षड्धो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑।
ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अ॒न्नं सप्त॑होता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौ॒रष्ट॑होता। सो॑ऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा।
 अङ्गिरसो धिष्णिष्यैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
 ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं
 पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्।
चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चा-
पचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥

[९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो
दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै।
 एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
 गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो
 हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
 ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्।
 दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा
 परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
 तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
 कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा ते काम दक्षिणा।

उत्ता॒नस्त्वाङ्गी॒र॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पु॒रुष॑म॒पः प्रति॑ग्रही॒त्रे न॒वं च॥ [१०]

सुव॑र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्याऽऽत्मा॒नं दश॑धा चर॑न्तम्। अ॒न्तः संमु॑द्रे
मन॑सा चर॑न्तम्। ब्रह्मा॒न्विन्द॑द्दश॑होता॒र्मणैः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्।
एकः॑ स॒न्बहु॑धा वि॒चारः। श॒त५ शु॒क्राणि॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति। सर्वे॑ वेदा॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति।
सर्वे॑ होता॒रो यत्रै॑कं भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ः सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रै॑कं भव॑न्ति।
चतु॑र्होता॒रो यत्र॑ स॒म्पदं॑ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं
जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मान॑५ सवि॒तारं॒ बृह॑स्पतिम्। चतु॑र्होता॒रं प्र॒दिशो॑ऽनु
कृ॒तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्वि॑न्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑र५ रू॒पाणि॑
विकु॑र्वन्त॑ विप॒श्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। अन्तः
 प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
 चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
 विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥ २२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिंक्युः। रश्मिः
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
 तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
 विराजम्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्भौतुर्न किलाविविध्से। येनर्तवः
 पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒
मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॑ न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्याऽऽत्मा॑नः॒ शत॑धा
चर॑न्तम्॥ २४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लृ॑प्तः। प॒रेण॑ तन्तुं
परि॑षि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दित्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॑ः॒ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्।
ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः॒ श्रोत॑न्तः॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त्स॒प्त पे॑रवः।
मे॒हन्ति॑ बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥ २५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरि॑न्द्रा॒य पि॑न्वते। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒
गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्। म॒ह्यमि॑न्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तः॒ श॒ता अ॑स्य
यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरि॑न्द्रः। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्।
र॒श्मिरि॑न्द्रः सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥ २६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ प॒तङ्गः॑ प॒टरी॑ सु॒पर्णः॑।

दिवि॑क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ काम॒वरं॑ द॒दातु॑। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते
पृथु॑। हिर॑ण्यज्योतिः॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। अज॑स्रं ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
काम॒वरं॑ द॒दातु॑। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मेकचक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्तना॒मा। त्रि॒नाभिं॑ च॒क्रम॑जर॒मन॑र्वम्। येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि
तस्थुः। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदुर॒ग्रे। तपो॑ दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं बल॑मोज॑श्च
जा॒तम्। तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॑नम्। अ॒पां ने॒तारं॒
भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। श॒तः स॒हस्रा॑णि
प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः। परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां
प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ ददातु। श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून्
वि॒श्वरू॑पान्। प॒त॒ङ्गम॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मुद्रे॑ अ॒न्तः क॒वयो॑ विच॑क्षते। मरी॑चीनां

प॒दमिच्छ॑न्ति वे॒धसः॑। प॒त॒ङ्गो वाचं॑ मन॑सा बिभर्ति। तां गन्ध॒र्वोऽवद॑द्भर्मे अ॒न्तः।
तां द्योत॑मानाः स्व॒र्यं मनी॑षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑
वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। अ॒ग्निस्ता॑ अ॒ग्रे प्रमु॑मोक्तु दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। वी॒तः स्तु॑केस्तुके। यु॒वम॒स्मासु॑ निय॑च्छतम्। प्र
प्र॑ य॒ज्ञप॑तिन्तिर। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः।
तेषां॑ सप्त॒नामि॑ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य। य आ॑र॒ण्याः
प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे प्रमु॑मोक्तु दे॒वः।
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। इडा॑यै सृ॒प्तं घृ॒तव॑च्चराच॒रम्। दे॒वा अन्व॑विन्द॒न्गुहा॑
हि॒तम्। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषां॑
सप्त॒नामि॑ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य॥३१॥

आ॒त्मा जना॑नां वि॒कुर्वन्त॑ वि॒पश्चिं प्र॒जानां॑ वसु॒धानां॑ वि॒राजं॑ चर॑न्तं गोम॑तीं मे निय॑च्छ॒त्वेक॑चक्रं व्योम॑न्मा॒यया॑ दे॒व एक॑रूपा
अ॒ष्टौ च॑॥

स॒हस्र॑शी॒र्षा पुरु॑षः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। स भूमिं वि॒श्वतो॑ वृ॒त्वा।
अत्य॑तिष्ठद्वशाङ्गुलम्। पुरु॑ष ए॒वेद॑ः सर्व॑म्। यद्धू॒तं यच्च॑ भव्य॑म्। उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः।
यदन्नै॑नाति॒रोह॑ति। ए॒तावा॑नस्य महि॒मा। अतो॒ ज्याया॑ःश्च पू॒रुषः॥३२॥

पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तं दि॒वि। त्रि॒पादूर्ध्व॑ उदै॒त्पुरु॑षः।
पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वा॒त्पुनः॑। ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्राम॑त्। सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि। तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत।
वि॒राजो॒ अधि॒ पूरु॑षः। स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॥३३॥

यत्पुरु॑षेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत॑। व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्य॑म्। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः
श॒रद्ध॑विः। स॒प्तास्या॑सन्परि॒धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः।
अब॑ध्नन्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन्। पुरु॑षं जा॒तम॑ग्रतः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः।
सम्भू॑तं पृषदाज्यम्। प॒शूःस्ता॑श्च॒क्रे वा॒य॒व्यान्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये।
तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋचः॒ सामा॑नि जज्ञिरे। छन्दा॑ःसि जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्।

यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभ्यादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता
अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू
पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्।
शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुं दाजुहारं। शक्रः
प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः
सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥ [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानुमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वं यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥ [१३]

भर्ता सन्त्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते

स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु
गोप्सारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत
जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव।
सन्धां च या९ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः
सु पूर्वेषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पर्यसा पुनानाः। त्वमग्नि९
हव्यवाह९ समिन्धसे। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि
बहूनुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुत९ हवं मे।
प्राणापानावजिर९ सश्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं
युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमह९ हनामि। असञ्जजान सत

आब॑भूव। यं यं ज॒जान॒ स उ॑ गो॒पो अ॑स्य। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भ॑र्तु॒म्।
प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॑रस्त॒मेति॑। तद्वै त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भो॒र्गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑
करि॒ष्यमा॑णः। यद्दे॒वान्प्रा॑ण॒यो न॑व॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसा॒थां न॑व॥—————[१४]

हरि॒ः हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृ॒षभं॑ म॒तीना॑म्। ब्रह्म॒
सरू॒पम॑नु॒मेद॑मागा॒त्। अय॑नं॒ मा वि॑व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व। मा छि॒दो मृ॒त्यो मा
व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृहो॑ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरि॒ष आ॑यु॒रुग्र॑। नृच॑क्ष॒सं
त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। स॒द्यश्च॑क॒मा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑ मृ॒त्यवै॑॥४५॥

प्रा॒स्मा आ॑शा अशृ॒ण्वन्। का॒मे॒नाज॑नय॒न्पुनः॑। का॒मे॒न मे॒ काम॑ आगा॒त्।
हृद॑या॒द्धृद॑यं मृ॒त्योः। यद॒मीषा॑म॒दः प्रि॒यम्। तदै॒तूप॑मा॒मभि॑। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि
प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॑ ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जा
री॒रिषो॑ मोत वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो वृ॒षभं॑ च॒र्षणी॑नाम्।

यः प्र॒जाना॑मेक॒राण्मा॑नु॒षीणा॑म्। मृ॒त्युं य॑जे प्रथम॒जामृ॑तस्य॥४६॥

मृ॒त्यवे॑ वी॒राश्च॑त्वारि॒ च॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि रोच॑नम्।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒
भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम॒ सोम॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पूर्॒वतरा॑मप॑श्यन् व्युच्छ॒न्तीमु॑षसं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्माभि॑रू॒ नु
प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा साद॑यामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा साद॑यामि ज्योति॒र्विदं॑ त्वा

सादयामि॒ भास्व॑र्तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि॒ मल्मल॑भ॒वन्तीं त्वा
सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादयाम्यज॑स्रां त्वा सादयामि॒
बृ॒ह॒ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि॒ बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑ सं॒या॒साय॒ स्वाहा॑द्या॒साय॒
स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे॒ स्वाहा॑ शो॒काय॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑
ब्र॒ह्म॒ह॒त्यायै॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चि॒त्त॑ꣳ सं॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॑शुपतिꣳ स्थू॒ल॒हृद॑येन॒ग्निꣳ
हृद॑येन रु॒द्रं लो॒हि॒तेन॑ श॒र्वं म॑त॒स्त्राभ्यां॑ म॒हादे॒व॒म॒न्तः पा॑र्श्वेनौषि॒ष्ठ॒हनꣳ
शि॒ङ्गी॒निको॒श्या॑भ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥



॥चतुर्थः प्रश्नः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातुं
 प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामा॑ददे। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्वर॑कृ॒द्वेभ्यः॑।
उत्तिष्ठ॑ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा सचा॑। प्रैतु॒
ब्रह्म॑णस्पतिः। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राधसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी अनु॑ मे म॒साथाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्र॑ आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑म्रीर॒स्य भू॑तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॑तावरीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै
त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा।
 सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॑हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि।
 गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। जा॒ग॒तेन॑ त्वा॒
 छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वो॒र्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
 वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्च॑र स॒ग॒ध्यासं॑ त्वा॥१०॥

पृथि॒र्वी भ॑व॒ वा॒ख्यद्वं॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॑व॒र्ग्येण॑ प्र॒चरि॑ष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टु॒हि। अ॒ग्नी॒द्रौहि॑णौ पु॒रोडा॑शावधि॑श्रय।
 प्र॒तिप्र॑स्थात॒र्विह॑र। प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि॑ गा॒य। यजु॑र्यु॒क्तं साम॑भिरा॒क्तं ख॑न्त्वा।
 वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्र॒त॒तं पा॑रयि॒ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु
 सु॒मन॑स्यमा॒नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीय॒मानः॑। भूर्भुवः॑ सु॒वः। ओ॒मिन्द्र॑वन्तः
 प्र॒चर॑त॥११॥

अ॒ह॒णीय॑मानो द्वे च॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य॒ हर॑से
त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा श्रोत्रा॑य स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शोचि॑रसि॒ ज्योति॑रसि॒ तपो॑ऽसि।
स॒ःसी॑दस्व म॒हा॒ः अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः। विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य॑। सृज
प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॑थय॒न्तो न वि॑प्राः। व॒पाव॑न्तं॒ नाग्नि॑ना॒ तप॑न्तः।
पि॒तुर्न पु॒त्र उ॑प॒सि प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒नाधृ॑ष्या पुर॒स्तात्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॒स्याऽऽधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं
मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्। बृह॒स्पते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्रे अन्तरा अमित्रान्। तपाशंसमरुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरं अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्धिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सुम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यज्ञं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्विभर्षि सायकानि धन्व। अर्हं निष्कं यज्ञं विश्वरूपम्। अर्हं

नि॒द॒न्द॒य॒से॒ वि॒श्व॒म॒भु॒वम्। न वा ओ॒जी॒यो रु॒द्र त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रै॒ष्टु॒भम॑सि।
जा॒ग॒तम॑सि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सा॒दी॒दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॒ति॒मा अ॑सि य॒ज॒तन्तै॑ अ॒न्य॒ज्जा॒ग॒तम॑स्येकं च॥ [५]

द॒श प्रा॒ची॒र्द॒शं भा॑सि दक्षि॒णा। द॒शं प्र॒ती॒ची॒र्द॒शं भा॑स्यु॒दी॒चीः। द॒शो॒र्ध्वा भा॑सि
सु॒म॒न॒स्य॒मा॒नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्य॒ह॒णी॒य॒मा॒नः। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा व॒सु॑भिः पु॒र॒स्ता॑द्रोचयतु
गा॒य॒त्रेण॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रो॑चयतु त्रै॒ष्टु॒भेन॒
छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चा॒द्रो॑चयतु जा॒ग॒तेन॒ छ॒न्द॑सा।
स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒न॒स्त्वा मा॒रु॒तो म॒रु॒द्धि॒रु॒त्तर॑तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। बृ॒ह॒स्प॒ति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु पा॒ङ्केन॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒त॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒या॒हं म॑नु॒ष्ये॑षु। स॒म्रा॑ड्घ॒र्म रुचि॑त॒स्त्वं
दे॒वेष्व॑यायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑ म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्गु। दशोदङ्गु। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु मार्ध्वीभ्यां मधु
मार्धूचीभ्याम्। अनुं वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। स सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिम॑मध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वा॑सां भु॒वां प॑ते। वि॒श्वस्य॑
 भु॒वनस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ मन॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ वच॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ तप॒सस्प॑ते।
 वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मणस्प॑ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ
 दे॒वायु॑वम्॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑म्। सं
 दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म वर्चो॑दा
 अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। वर्चो॑दा व॒रिवो॑दा
 द्र॒विणो॑दाः॥ २५॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मा॑ हि॒ःसीः। त्वम॑ग्ने
 गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां मा॒नुषी॑णाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यः ह॑सः।
 स॒मेद्धा॑र॒ः श॒तः हिमा॑ः। त॒न्द्रा॒विणः॑ हा॒र्दिवा॑नम्। इ॒हैव रा॑तयः सन्तु। त्व॒ष्टीम॑ती
 ते स॑पेय। सु॒रेता॒ रेतो॑ दधा॒ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्त्रं घर्मं शिष। उस्त्रं घर्मं पाहि॥२८॥

घर्माय शिष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरेवः। विष्वग्वृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णो पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सार॒घस्य॑। घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधुं ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒
परि॑गृह्णामि॥ ३० ॥

अन्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॒ भर्तु॑ः शकेयम्।
तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः। अन्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः।
पृथि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां॑
पाहि॑॥ ३१ ॥

एहि॑ पाहि पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒
वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
दु॒व॒स्व॑ते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शि॒मि॒द्व॑ते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒
स्वाहा॑। सोमा॑य त्वा॒ रु॒द्र॒व॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्य॒व॑ते॒ स्वाहा॑॥ ३२ ॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत् विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात९ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म९साताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम९साताम्। तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा।
इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि
धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः
स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना
जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा
ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॒र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॒ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑।
हुत॑ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॑॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑सीः। अ॒श्यामं॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पि॒तुम॑तः।
अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा सूर्य॑स्य
र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्र॒ह्मव॑र्चसाय॒ पीपि॑हि॒ स्क॒न्दया॑द्रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहाऽहो॑ मा पा॒ह्यग्नौ॑ स॒प्त च॑॥ [१०]

घर्म॑ या ते॒ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छ॒न्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घर्म॑ या तेऽन्तरि॑क्षे शुक्। या त्रैष्टु॑भे छ॒न्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये।
याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते॒ पृथि॒व्या शुक्। या जा॑ग॒ते छ॒न्द॑सि। या वैश्ये॑। या स॑द॒सि।
तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः। अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑
पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पा॒हि। पृथि॒व्यास्त्वा धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायैः॑। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि।
 वि॒शस्त्वा॑ ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायैः॑।
 चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से।
 व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑याः॥४४॥

शि॒शु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॑ परि च॒ वक्षि॑। चतुः॑ स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋतस्य॑।
 स॒दो वि॒श्वायुः॑ श॒र्म स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑ अप॒ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विम॑।
 घ॒र्मैत॑त्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धिषी॑महि च व॒यम्।
 आ च॑ प्या॒सिषी॑महि॥४५॥

र॒न्तिर्ना॒मा॒सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्धान॑म्। अ॒ग्निर॑ध्यक्षाः।
 रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒ह॒मायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑।
 स॒ रा॒य॒स्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वषा॑ हरिः। म॒हान्मि॒त्रो

न दर्शतः। स२ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा॥
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्धसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि२सीः। विश्वावसु२ सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः।
तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी२
रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा
घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो
अश्मव्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्धर्वो अमृता॑नि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्।
एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगाः। इदम॒हं म॑नुष्यो मनुष्यान्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि।
स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परी।
उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्य२ स॒निम्। गा॒य॒त्रं न॑वीया२सम्। अग्ने॑ देवेषु

प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वष्टौ॥—————[११]

म॒हीनां पयो॑ऽसि वि॒हितं दे॒व॒त्रा। ज्यो॒ति॒र्भा अ॑सि वन॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒ꣳ रसः॑।
वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽवं नयामः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥

—————[१२]

अस्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः। स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो
य॒ज्ञः प्र॑ज॒नय॑तु। अस्का॑न॒ज॒नि प्रा॑ज॒नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृषा॑। स्क॒न्नात्
प्र॑ज॒निषी॑महि॥५२॥

—————[१३]

या पुर॒स्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑वं यजे स्वाहा॑। या दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्।
योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्। तान्तं॑ ए॒तेना॑वं यजे स्वाहा॑॥५३॥

—————[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑।
मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒
स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भानु॒नार्त॑ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भू॑मं। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा।
अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के म॒हि सा॑म॒मन्व॑त। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्।
तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पु॒रीष॑मसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सी॒द॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसः। विधुन्दद्राणः

समने बहूनाम्। युवान्५ सन्तं पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममारं। सह्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मघवां पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माऽस्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घृविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वां
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि
 सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
 यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह।
 तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण
 पीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्कानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा
 च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि।
 यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाग्री
 सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
 द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। सहस्रह्वांश्च सहमानश्च सहस्वांश्च
सर्हीयांश्च। एत्यु प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय

दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहरं भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवाम्स्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदद्विषन्तं मेऽव
बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नाशयाग्रे॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे
नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य स॒क्थ्यौ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेह॑कस्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे ह॒न्मि। क॒ण्वेन॑ ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः।
क्रि॒मीणा॒ राजा॑। अ॒प्येषा॑ स्थ॒पति॑र॒ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा
अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह
सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॑राव॒द्य। श्रु॒तस्य॑ ह॒विषो॑ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॑मुं य॒मस्य॑ ज॒म्भयोः॑।
आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। ख॒ण्फण्म॑सि॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा भृ॒गूणां॑ चक्षु॑षा
प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॑ त्वाङ्गि॑रसां मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा धा॒रया॑ वि॒द्ध्यामि॑। अध॑रो

मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी२ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन

समिन्ता॒ऽ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा।
आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ स्वाहा॑।
द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या
मे॒ स॒मिद॑सि सप॒त्नक्ष॑य॒णी। भ्रा॒तृव्य॑हा मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑। अ॒ग्ने॑ व्रतप॑ते व्र॒तं
च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतप॑त॒ आदि॑त्य व्रतप॑ते। व्र॒तानां॑ व्रतप॑ते
व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे।
साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः

स॒मि॒त्। तां वा॒युः स॒मि॒न्धे। सा वा॒युः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒
स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मि॒त्। ताम॒ग्निः
स॒मि॒न्धे। साऽग्नि॑ः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒ स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या मे॑ स॒मि॒द॑सि स॒प॒त्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृव्य॒हा
मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आ॒दि॒त्य व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मे॑ऽराधि॑। वा॒यो
व्र॑त॒प॒तेऽग्ने॑ व्र॑त॒प॒ते। व्र॑त॒नां व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मे॑ऽराधि॑॥८८॥

स॒मि॒त्स॒मि॒न्धे व्र॑तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेना॒द्यौ च॑॥—————[४१]

शं नो॒ वा॒तः प॑वतां मा॒त॒रि॒श्वा॒ शं न॑स्त॒प॒तु सूर्यः॑। अहा॑नि॒शं भ॑वन्तु नः॒
शः रा॒त्रिः प्र॑ति॒धी॒यता॑म्। श॒मु॒षा नो॒ व्यु॑च्छ॒तु श॑मा॒दि॒त्य उ॒दे॒तु नः॑। शि॒वा नः॑

शन्त॑मा भव सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते व्यो॑म स॒न्द॒शि। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वास्तु॑मन्तो भूया॑स्म मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः स भूया॑द्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं
 च व॒यं द्विष्मः॑। प्रति॑ष्ठासि प्रति॑ष्ठाव॑न्तो भूया॑स्म मा प्रति॑ष्ठाया॑श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रतिष्ठः
 स भूया॑द्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च व॒यं द्विष्मः॑। आ वा॑त वाहि भेष॑जं वि वा॑त वाहि
 यद्र॑पः। त्व॑ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॑तो वा॒त आ सि॒न्धो॒रा
 प॑राव॑तः॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वा॒तु परा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः। यद॒दो वा॑तते गृ॒हेऽमृ॑तस्य
 नि॒धिर्हृ॑तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑ ततो॑ नो धेहि भेष॑जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह
 वा॒त आ॑वा॒तु भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑योभू॒र्नो हृ॒दे प्र ण॒ आयू॑षि तारिषत्। इन्द्र॑स्य
 गृ॒होऽसि॑ तं त्वा॒ प्र॑प॒द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह य॒न्मे अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑
 प्र॑प॒द्ये सु॒वः प्र॑प॒द्ये भूर्भु॒वः सु॒वः प्र॑प॒द्ये वा॒युं प्र॑प॒द्येऽना॑तां दे॒वतां॑ प्र॑प॒द्येऽश्मा॑नमा॒ख॒णं
 प्र॑प॒द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॒द्य ओं प्र॑प॒द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॒ग्नयः॑

पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो
दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि
सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो
मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः
सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां म॥हिष्ठो मथ्सदन्धसः।
दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः।
वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्र प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूरि
चक्षुर्मुमुग्यस्मान्निधयेव ब्रह्मान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां
क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मै शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मै शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मै शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा

मा॒ः श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑तिष्ठा श्रद्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा
 हा॒सिषुः। उ॒दायु॑षा स्वा॒युषो॑दोष॒धीना॑ रसे॒नोत्प॑र्जन्यस्य शुष्मे॒णोद॑स्थाम॒मृता॑
 अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छुक्रमुच्चरेत्। पश्ये॑म शरदः शतं जीवे॑म शरदः
 शतं नन्दा॑म शरदः शतं मोदा॑म शरदः शतं भवा॑म शरदः शतं शृणवा॑म
 शरदः शतं प्रब्र॑वाम शरदः शतमजी॑ताः स्याम शरदः शतं ज्योक्क॑ सूर्यं दृ॒शे।
 य उद॑गान्मह॒तोऽर्णवा॑द्विभ्राज॑मानः सरि॒रस्य॑ मध्या॒त्स मा॑ वृष॒भो लो॑हिताक्षः
 सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा पुनातु। ब्रह्म॑णश्चोत॑न्यसि ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॑ ब्रह्म॑ण
 आव॑प॒नम॑सि धारि॑तेयं पृथि॒वी ब्रह्म॑णा म॒ही धा॑रि॒तमे॑नेन म॒हद॑न्तरि॒क्षं दि॒वं दा॑धार
 पृथि॒वी सदे॑वां यद॒हं वेद॑ तद॒हं धा॑रयाणि मा म॒द्वेदो॑ऽधिवि॒स्रस॑त्। मे॒धाम॒नीषे॑
 मावि॑शता स॒मीची॑ भूतस्य भव्य॒स्याव॑रुध्यै सर्व॒मायु॑रयाणि सर्व॒मायु॑रयाणि।
 आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नमा॑प्यायय हरि॒वो वर्ध॑मानः। यदा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
 रु॒जासि॑ भूयिष्ठभाजो॒ अथ॑ ते स्याम। ब्रह्म॒ प्रावा॑दिष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावर्तो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥



॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यशं॑
ऋ॒च्छा॑त्। सर्वेषां नस्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरुक्षेत्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो
दक्षि॑णार्धं आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरार्धः॑। प॒री॒णञ्जघ॑नार्धः। म॒रु॒वं उत्क॑रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यशं॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तं
दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽवरुरु॒त्समा॑नाः। तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत।
दक्षि॑णादिषवः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्य॑जन्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ स॒न्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्विन॑म्।
ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा स॒न्तं ब॒हवो॑
नाभ्य॑धर्षिषुरिति॑। तस्य॑ सिष्मि॒याण॒स्य ते॒जोऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु
न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तथ्स्मयाकांनां स्मयाकृत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वाँ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं देवतास्त्रेधा व्यंगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावंब्रूतां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
 तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंब्रुवन्नजयन्त्सु च॥ _____ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वावरुन्धे।
 चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि
 हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्कारायं। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होत॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षि॒तः। य॒ज्जु॑हु॒यात्। ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्।
य॒न्न जु॑हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरि॑यात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधा॒ति।
न य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरै॑ति। गा॒य॒त्री छ॑न्दा॒ऽस्य॑त्य॒मन्य॑त। तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य
शिरो॑ऽच्छि॒नत्। तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑ प॒राप॑तत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्धः। यः
पृ॒थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। य॒त्खा॑दि॒र्य॒ग्निर्भ॑व॒ति। छ॑न्द॒सामे॒व
रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
सम्भ॑रति। यद्वै॒ष्ण॒वी। तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा॒ ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा
स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॒ग्निमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि
दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। व॒ज्रं इ॒व वा॒ ए॒षा।

यदग्निः। अग्निरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याहु। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाहु। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याहु। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याहु। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याहु। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याहु॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याहु। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मः साथामित्याहु। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याहु। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाहु। मखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याहु। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रै हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याहु। अस्यामेवाच्छम्बद्वारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत९ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पुराक्रमत॥१६॥

तत्राद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचारपयति। तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीया९सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपंहत्यै। बृहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो
दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः सꣳसृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्।
अर्मकपालैः सꣳसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचारपयति।
शर्कराभिः सꣳसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वायं। अज्जलोमैः सꣳसृजति। एषा वा अग्नेः
प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवेनं तनुवा सꣳसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमभिः सꣳसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविशत् प्रजायमानानाꣳ सृजति शन्त्वायाष्टौ
च॥

[२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि
प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रवर्ग्यं

चादित्यं चा॒न्तरे॑यात्। यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्चर्मा॑ स्यात्॥२१॥

तस्मान्ना॒न्तरा॒य्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति। तेजो॒ वै वेणुः॑। तेजः॑
प्रव॒र्ग्यः। तेज॑सैव तेजः॒ सम॑र्धयति। म॒खस्य॒ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः।
तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥२२॥

तस्मादे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॒ ह्येते॑ प॒दे। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह। छन्दो॑भिरे॒वेन॑ करोति। त्र्यु॑द्धिं करोति। त्रयं॑
इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै। छन्दो॑भिः करोति॥२३॥

वी॒र्यं॑ वै छन्दा॑सि। वी॒र्येणै॒वेन॑ करोति। यजु॑षा॒ बिलं॑ करोति॒ व्यावृ॑त्यै। इयं॑ तं
करोति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। य॒ज्ञप॒रुषा॒ सम्मि॑तम्।
इयं॑ तं करोति। ए॒ताव॑द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्। वी॒र्यस॑म्मितम्॥२४॥

अप॑रिमितं करोति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। प॒रि॒ग्री॒वं क॑रोति॒ धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒

हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनि॒त्वाय॑। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
छन्दा॑सि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे॑ त्वा शोचिषे॑ त्वेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति।
वारुणो॑ऽभीद्धः। मैत्रियोपैति॑ शान्त्यै। सिद्धौ॑ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा
सवितो॑द्वप॒त्वित्या॑ह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः
पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह
प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
चक्षुषाऽन्वीक्ष॑ इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे॑ त्वा साधवे॑ त्वा सुक्षित्यै त्वा
भूत्यै॑ त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यार

वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामीत्या॒ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति।
 वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॑ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑
 पर्यू॑हति। अ॒सुर्यं पात्र॑मनाच्छृ॒ण्णम्॥ २८ ॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒वत्रा॑कः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्प॑यः।
 यद॑ज॒क्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णैवैनं॑ प॒यसाऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा व्यावृ॑त्यै। छ॒न्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति।
 छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दो॑भि॒रेव॑ छ॒न्दा॑ꣳस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॒ह।
 वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॒ह।
 ह॒विरे॒वाकः॑। दे॒वं पुर॑श्चर स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥ २९ ॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणञ्छन्दाꣳस्याच्छृणत्यष्टौ च॥—[३]

ब्र॒ह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टुहीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑ बृ॒हस्प॑तिः। यद्व॒ह्मा।
 तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह।
 ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। म॒दन्ती॑भिः प्रोक्ष॑ति। तेज॑

ए॒वास्मि॑न्दधाति॥ ३० ॥

अ॒भि॒पूर्व॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होता॑ऽन्वा॒ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ऽ॒ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑ स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१ ॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य सन्त॑त्यै। अथो॑ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत। अ॒प॑रि॒मिता॑ अन्वा॒ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२ ॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ङ्मु॒ञ्जो॑ वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्धय॑ति। प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः। प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता म॒ध्वाऽनु॑त्क्रित्या॒ह॥ ३३ ॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हि॒र॑ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।

प्र॒ल॒वा॒ना॒दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒प्र॒ति॒शी॒र्णाग्रं॑
भव॑ति। ए॒तद्व॑र्हि॒र्ह्येषः॑॥३४॥

अ॒र्चि॒र॒सि शो॒चि॒र॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति। स॒ंसी॑दस्व
मु॒हा॒ं अ॒सीत्या॑ह। मु॒हान् ह्येषः॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। ए॒ते वा॒व त ऋ॒त्विजः॑।
ये द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशि॒षो नाशा॑स्त॒ इति॑।
पु॒रस्ता॑दाशीः खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॑ यजू॒ंष्याह॑। शी॒रू॒ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान
आ॒शि॒षोऽव॑रुन्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्त॒रतः॑।
वि॒धृ॒तिमु॒परि॑ष्टात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॒ वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्म॒दितोः॑।
यं दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥३६॥

मनो॒रश्वा॑सि भू॒रि॑पु॒त्रेती॒माम॑भि॒मृ॑शति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा॒ भू॒रि॑पु॒त्रा। अ॒स्यामे॒व
प्र॑ति॒तिष्ठ॑त्यनु॒न्मा॑दाय। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या मा मा॑ हि॒ंसी॒रित्या॑हाहि॒ंसा॒यै। चि॒तः

स्थ परिचि॒त इत्या॑ह। अप॑चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यः र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑हति।
तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मिभिः॑ पर्यू॑ढः। तस्मा॒द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः।
तस्मा॑द्दाम॒णीः संजा॑तैः पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॑ष्टस्य॑ यतः। वि॒कङ्क॑तं भा आ॑र्च्छत्।
यद्वै॒कङ्क॑ताः परि॒धयो॑ भव॑न्ति। भा ए॒वाव॑रुन्धे। द्वा॒दश॑ भव॑न्ति॥३८॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्सरमे॒वाव॑रुन्धे। अस्ति॑ त्रयो॒दशो॑
मास॑ इत्या॑हुः। यत्र॑यो॒दशः परि॑धिर्भव॑ति। तेनै॒व त्रयो॒दशं॑ मासम॑वरुन्धे।
अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर्सी॒त्याह॑ व्यावृ॑त्त्यै। दि॒वं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेत्यु॒परि॑ष्टा॒द्धिर॑ण्य॒मधि॑
नि॒दधा॑ति। अ॒मुष्या॑ अन॑तिदाहाय। अथो॑ आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भयतः॑ परि॑गृह्णाति।
अ॒रुह॑न् बिभ॑र्षि॒ साय॑कानि॒ धन्वे॑त्या॑ह॥३९॥

स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। गा॒यत्र॑म॒सि त्रैष्टु॑भम॒सि जा॒गंत॑म॒सीति॑ ध॒वित्रा॑ण्याद॑त्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थ पर्येति। एताः ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थ परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्रुवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयः सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥—[४]

अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह।
वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वां मारुतो
मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं
विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं

मनुष्येऽप्यित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
 रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगंसि रुचं मयि धेहि मयि
 रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
 प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी
 रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥—————[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं
 प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परा च

पृथिभिश्चरति। स स॒ध्रीचीः स वि॒षूचीर्वसा॑न् इत्याह। स॒ध्रीचींश्च ह्येष वि॒षूचीश्च
वसा॑नः प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आ॒व॒रीव॑र्ति भुव॑नेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष व॑रीव॑र्ति
भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॑ मा॒ध्वीभ्या॑ मधु॑ मा॒धूचीभ्या॑मित्याह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा
ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रेष्मावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह। अ॒ग्निर्ह्ये॒वेषो॑ऽग्निना॑
स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति।
ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒र॒दावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभिरे॒वेमाँल्लो॒कान्त्स॒न्दधा॑ति। वि॒श्वासां॑
भुवां प॒त इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒वश्चू॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म
दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शिरा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह। या वै मे॒ध्या वाक्। सा त॑पो॒जाः। तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑मित्याह। ग॒र्भो ह्येष दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नामि॒त्याह। प्र॒जा वै

म॒तयः॑। तासा॑मेष ए॒व पि॒ता। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॑मित्या॑ह।
पति॒र्ह्येष॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नामित्या॑ह॥५३॥

मति॒र्ह्येष॑ कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ॒ स॒ सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं
चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ स॒ शा॑स्ति। आ॒युर्दा॑स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म वर्चो॑दा अ॒सीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्। न
वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। पत्न्यै॑ दश॒मः। नव॒ वै पु॑रुषे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। अथो॒ दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
वि॒राजे॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। य॒ज्ञस्य॑ शिरो॑ऽच्छिद्यत। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्रत्य॑दधुः।
ऋ॒त्विजो॑ऽवे॒क्षन्ते॑। ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभिरे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥५५॥

रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॑ः सृ॒ष्ट्यै॑।
रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प॑र्जन्यो॑ वर्षति। वर्ष॑णु॒कः प॑र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा
ए॒धन्ते॑। रु॒चि॒तम॑वे॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सिनो॑ भवन्ति॥५६॥

अ॒धी॒यन्तोऽवे॑क्षन्ते। सर्व॒मायु॑र्यन्ति। न प॒त्यवे॑क्षेत। यत्प॒त्यवे॑क्षेत। प्र॒जायेत।
 प्र॒जां त्व॑स्यै॒ निर्द॑हेत्। यन्नावे॑क्षेत। न प्र॒जायेत। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒रस्कृ॑त्य
 यजु॑र्वाचयति। प्र॒जाय॑ते। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्व॒ष्टीम॑ती ते स॒पेये॒त्याह॑। स॒पा॒द्धि
 प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥

ऋ॒तवो॑ हि शि॒रः सर्व॑पृष्ठे प्रवृ॑णत्तन्नि॒पद्य॑मान॒मित्या॑ह ग॒तेत्या॑ह शा॒रदा॑वे॒वास्मां ऋ॒तू क॑ल्पयति रु॒न्धे क॒वीना॑मित्या॒ह प्रा॒णाः
 प्र॒ति॒दधा॑ति भवन्ति वाचयति च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑ र॒शना॑माद॒त्ते प्र॒सू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह।
 अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह य॒त्यै। आ॒द॒देऽदि॑त्यै
 रा॒स्नाऽसी॑त्या॒ह यजु॑ष्कृत्यै। इ॒ड ए॒ह्यदि॑त ए॒हि सर॑स्व॒त्येही॑त्या॒ह। ए॒तानि॒ वा
 अ॑स्यै दे॒वना॑मानि॒। दे॒वना॑मै॒रेवै॒नामा॑ह्वयति। अ॒सावे॒ह्यसा॑वे॒ह्यसा॑वेहीत्या॒ह। ए॒तानि॒
 वा अ॑स्यै म॒नुष्य॑ना॒मानि॑॥५८॥

म॒नुष्य॑ना॒मैरे॒वैना॑माह्वयति। ष॒ट्थ्सम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॑माह्वयति।

अदित्या उ॒ष्णीषं॑मु॒सीत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै
व॒त्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॑वैनं दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑पयेत्या॑ह। अ॒श्विनौ॑ वै दे॒वानां॑
भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैनान्॑।
उ॒स्रं घ॒र्मः शि॒षो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒षेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूया॒दमु॒ष्मै दे॒हीति॑।
ता॒दृगे॒व तत्। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॑वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पे॒रं॒व इत्या॑ह।
मे॒ध्याने॒वैनान्॑करोति। वि॒ष्वग्वृ॑तो लोहि॑तेनेत्या॑ह व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॑
सर॑स्वत्यै पि॒न्वस्व॑ पू॒ष्णे पि॒न्वस्व॑ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॑ ह्ये॒षा
दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न
सम॑र्धयति। द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॒दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रोऽसि॑ त्रैष्टु॒भोऽसि॑ जाग॑तमु॒सीति॑

शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमंकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

धर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। पुरोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं
म॑नुष्यो॑ भर्तुम॑रहति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणाम॑नु॒मतो॑ भर्तुः॑ शके॒यमित्या॑ह।
दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॑वृज्यं
पुरो जुह॑ति। तेजो॑ऽसि तेजो॑ऽनु प्रेहीत्या॑ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
दि॒विस्पृ॑ङ्वा मां हि॑ःसीरन्तरि॑क्षस्पृङ्वा मां हि॑ःसीः पृथि॒विस्पृ॑ङ्वा मां
हि॑ःसीरित्या॑हाहि॑ःसायै॑॥६५॥

सु॒व॑रसि॒ सु॒व॑र्मे यच्छ दि॒वं यच्छ दि॒वो मां पा॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते।
शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत्प्र॑वर्ग्यः। आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व
य॑ज्ञस्य शिरः॒ प्रति॑दधाति। अ॒न॑वानम्। प्रा॒णाना॑ः सन्त॑त्यै। पश्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। या॒वा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अ॒ग्नये॑ त्वा वसु॑मते
स्वाहेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॑मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा
रु॒द्रव॑ते स्वाहेत्या॑ह। च॒न्द्रमा॑ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमतं विभुमतं प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना परस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पश्चादहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि
च॥

[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या
एवैनं पाति। विश्वां देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति।
स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन
समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति। अथो
हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातं हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव
भागधेयेन समर्धयति। अनुं वां द्यावापृथिवी मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय
स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते
जुहोति। रक्षंसामपहत्यै। अनुंयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमं सातामित्याहानुमतं
तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितृन्धर्मपान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवैनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्ब्रह्मणाम्। प्राश्चमुदशं पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यज॑मानाय पी॒पि॒ही॒त्या॑ह। यज॑मानायै॒वैता॒मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। मह्यं॒ ज्यैष्ठ्या॑य
पी॒पि॒ही॒त्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॒मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्नाय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑
त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे ब्र॒ह्मा॑णि
धा॒रये॒त्या॑ह॥ ७५॥

ब्र॒ह्म॑न्ने॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒पय॑ति। ने॒त्वा वा॒तः स्कु॒न्दया॑दि॒ति यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा
प्रा॒णे सा॑द॒याम्य॒मुना॑ स॒ह नि॒रर्थं॑ ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒नं
स॒ह नि॒रर्थं॑ ग॒मय॑ति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॒त्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः। ताभ्यं
ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्रा॒वभ्यः॑ स्वाहे॒त्या॑ह। या ए॒वान्त॑रि॒क्षे वाचः॑॥ ७६॥

ताभ्यं ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒ति॒रे॒भ्यः स्वाहे॒त्या॑ह। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्यं ए॒वैनं॑
जुहोति। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ꣳ स्वाहे॒त्या॑ह। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहे॒त्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरौ॑ घ॒र्मपाः॑। तेभ्यं ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहे॒त्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स॒र्वतः॑ सम॑नक्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वायं। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परांभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परांभवति। हुतं हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमोऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॑मिन्द्र॑तमेऽग्नौ जु॑होति। पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां॑
हि॒५सी॒रित्या॒हाहि॑५सायै। अ॒श्याम॑ ते देव घ॒र्म म॑धु॒मतो॑ वाज॑वतः पितु॑मत॒ इत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। स्व॒धावि॑नो॑ऽशीमहि॑ त्वा॒ मा मां॑ हि॒५सी॒रित्या॒हाहि॑५सायै।
तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्य॑ध्यन्ते। ये प्र॑व॒र्ग्येण॑ चर॑न्ति। प्रा॒श्नन्ति॑। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥८१॥

सं॒व॒त्स॒रं न मा॑५सम॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑
रा॒म उ॒च्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज ए॒व तथ्स॑ऽश्यति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। ते
दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॑ह्म॒सन्त्य॑दधत। यत्किं च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्।
तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॑गोपायत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॑
यजू॑५षि वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
स॑५सा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॒ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑।
ताभि॑रे॒वैन॑५ सम॑र्धयति॥८२॥

अ॒क्र॒श्चि॒नेत्या॑ह प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ पितॄ॑णामन्तःपरि॒धि पि॑न्वयति धा॒रये॒त्याह॑ वाचो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोत्य॒न्वीक्षे॑त
होत॒व्या(३)मित्य॒ग्नावि॒त्याह॑ दधतेऽगोपाय॒त्स स॑ च॥

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयंति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत्। जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

य॒ज्ञः रक्षा॑सि जिघा॑सन्ति। साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽन्ववै॑ति। साम् वै र॑क्षो॒हा।
 रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। त्रि॒र्निध॑न॒मुपै॑ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
 रक्षा॑स्य॒पह॑न्ति। पुरु॑षः पुरु॒षो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरु॒षो हि र॑क्ष॒स्वी।
 रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सये॑त्। पृ॒थि॒वीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चा॒र्पये॑त्।
 यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु। वन॒स्पती॑ञ्छु॒चा॒र्पये॑त्। हि॒र॒ण्यं
 नि॒धायो॑द्वा॒सय॑ति। अ॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यम्॥८७॥

अ॒मृतं॑ ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धाया॑ इति॒ त्रिः प॑रि॒षिञ्च॑न्पर्ये॑ति।
 त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॑ शुचः॑ शमयति। त्रिः पुनः॑ पर्ये॑ति।
 षट्त्स॑म्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑ शुचः॑ शमयति। चतुः॑
 स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्ये॑त्या॒ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो

विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्व इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै।
 घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
 ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमान् रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार
 एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि
 समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
 हिःसीरित्याहाहिःसायै। विश्वावंसु सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
 स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावंसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह।

ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्थसोमपीथमनुद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्थसोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ

चं॥ _____ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्यैर्न समर्धयन्ति। एष ह त्वै
साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो
वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासन्ते। परि वै तां

समां॑ प्र॒जा वया॑ऽस्यासते॥९६॥

तस्मा॑दुत्तरवे॒द्यामे॒वोद्वा॑सयेत्। प्र॒जानां॑ गोपी॒थाय॑। पु॒रो वा॑ प॒श्चाद्वोद्वा॑सयेत्।
पु॒रस्ता॑द्वा ए॒तज्ज्योति॑रुदेति। तत्प॒श्चान्निम्रो॑चति। स्वामे॒वैनं॑ योनि॒मनू॑द्वासयति। अ॒पां
मध्य॑ उद्वा॑सयेत्। अ॒पां वा ए॒तन्मध्या॑ज्ज्योति॑रजायत। ज्योतिः॑ प्रव॒र्ग्यः। स्वयै॒वैनं॑
यो॒नौ प्र॑तिष्ठापयति॥९७॥

यं द्वि॒ष्यात्। यत्र॑ स स्यात्। तस्यां॑ दि॒श्युद्वा॑सयेत्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निनै॒वैनं॑ वैश्वान॒रेणा॑भि प्रव॑र्तयति। औदु॑म्ब॒र्याः॒ शाखा॑या॒मुद्वा॑सयेत्।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। अन्नं॑ प्रा॒णः। शु॒ग्ध॒र्मः॥९८॥

इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मु॒ष्याय॑णस्य॑ शु॒चा प्रा॑णमपि॑ द॒हामी॒त्याह॑। शु॒चैवा॒स्यं
प्रा॑णमपि॑ द॒हति॑। ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। यत्र॑ द॒र्भा उ॑प॒दीकं॑सन्तताः॒ स्युः।
तदुद्वा॑सये॒द्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता वा अ॒पाम॑नू॒ज्झ्राव॑र्यो॒ नाम॑। यद्द॒र्भाः। अ॒सौ खलु॑
वा आ॑दि॒त्य इ॒तो वृ॑ष्टि॒मुदी॑रयति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आदि॒त्यो वृ॑ष्टिं॒ निय॑च्छति। ता

आपो नियंता धन्वना यन्ति॥११॥

गोः पयं उत्तरवेदिं सते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृत्तः। महावीर उद्धासितः।
असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद।
विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयांसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते।
पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत।
सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी।
प्रिययैवैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जूनतामायतः। गायत्री
देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्।
यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सः संन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः
क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य
एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ।
कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः।
तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यद्धूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सः संन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥ [११]

सुवि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। तेन॒ कामा॑ः एति॑। यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति॑। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॑णाने॑ति॑। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति॑। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॑॥१०६॥

यत्ष॑ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॑वत्स॒रमे॑ति॑। यत्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
धा॒ता भू॒त्वा श॑क्र॒रीमे॑ति॑। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। बृ॒हस्प॑तिर्भू॒त्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति॑।
यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। मि॒त्रो भू॒त्वा त्रि॒वृतं॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति॑। यद॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
वरु॑णो भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॑॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति॑। यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। सोमो॑
भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति॑। यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काः-
स्तप॑न्नेति॑। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वाङ्मूँल्लो॒काःस्तप॑न्नेति॑।
य ए॒वं वेद॑। ऐ॒व त॑पति॑॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥



॥षष्ठः प्रश्नः॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रेयु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॑ पन्था॑मनपस्प॒शानम्॑। वैव॒स्वत॑सु स॒ङ्गम॑नं
जना॑नां य॒मसु॑ राजा॑नसु॒ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॑ व॒स्रं प्रथ॑मन्वाग॒न्नपै॑तद॒ह
यदि॑हाबि॒भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा वि॒बन्धु॑षु।
इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑। याभ्या॑ य॒मस्य॑ सा॒दन॑सु सु॒कृता॑
चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वे॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा॑ आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मासु॑
अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॑घृ॒णिः सर्व॑वीरोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते
सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॒ता द॑धातु। भुवन॑स्य पत इ॒दसु॑ ह॒विः।
अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य सयाव॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒

नापरः पुरा जुरसु आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्।
 शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माऽस्ता
 प्रियेऽहं देवी सुती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
 पर्यसाऽभ्याववृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उपं त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं
 पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धैहि। उदीर्ष्व नार्यभि
 जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि
 सम्बभूव। सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुरहस्तादाददाना
 मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो
 अभिमातीर्जयेम। मणिं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
 देवपानस्तस्मिन्देवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
 मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्याते।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
 कुरवो जातवेदोऽथैमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽथैमेनं
 परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि
 तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृथ्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥

[१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
 स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षितार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे
 स्वाहा॑ऽभिलाल॑पते स्वाहा॑ऽपलाल॑पते स्वाहा॑ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॒ यम॑त्र
 नाधी॒मस्तस्मै॑ स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्वि॒दानो॑ मूर्धा॒नं वा॒त तप॑ते त्वा॒या।
 दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीम॒घाय॑त उ॒रुष्यः॑। अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां
 पुनः॑। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्पञ्च॑॥

[२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॒विर्विश्वा॑नि वृष॒भो रो॑रवीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒
 मामु॒दानं॑ड॒पामु॒पस्थे॑ महि॒षो व॑वर्ध। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा
 संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॒रेधि॑ प्रि॒यो दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। नाके॑ सुप॒र्णमु॒प॒
 यत्प॑त॒न्तः हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॑ण्यपक्षं वरु॒णस्य॑ दू॒तं य॒मस्य॑ यो॒नौ
 शकु॑नं भु॒ण्युम्। अति॑द्रव सार॒मेयौ॑ श्वानौ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑

पितृन्सुविदत्रा॑ ५ अपी॑हि य॒मेन॒ ये स॑ध॒मादं॒ मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षितारौ॑
चतुर॒क्षौ प॑थिर॒क्षी नृ॒चक्ष॑सा। ताभ्या॑ ५ राज॒न्परि॑ देह्येन॑ ५ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं
च॑ धेहि॥६॥

उ॒रुण॒साव॑सु॒तृपा॑वुलु॒म्बलौ॒ यम॑स्य॒ दूतौ॑ च॒रतो॒ वशा॑ ५ अ॒नु। ताव॒स्मभ्यं॑ दृ॒शये॒
सूर्या॑य पुन॑र्दत्ता॒ वसु॑म॒द्येह॒ भ॒द्रम्। सोम॒ एके॑भ्यः पवते घृ॒तमे॒क उ॒पा॑सते। येभ्यो॒
मधु॑ प्र॒धाव॑ति॒ ताऽश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। ये यु॒ध्यन्ते॑ प्र॒धने॑षु शूरा॑सो॒ ये त॑नुत्यजः।
ये वा॑ स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्ताऽश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। तप॑सा॒ ये अ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒ ये
सुव॑र्गताः। तपो॒ ये च॑क्रिरे म॒हत्ताऽश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। अ॒शम॑न्वती रेवतीः स॑ ५
र॑भध्व॒मुत्तिष्ठ॑त॒ प्रत॑रता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये अ॒सन्न॑शे॒वाः शि॒वान् व॒यम॑भि
वाजा॒नुत्तरे॑म॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्र॑ ५ स॒हस्र॑धा॒रं वि॑त॒तम॒न्तरि॑क्षे। येनापु॑नादिन्द्रमना॑र्त॒मात्यै॑
तेना॒हं मा॑ ५ स॒र्वत॑नुं पुनामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॑ यन्ति॒ शाखा॑ अ॒भिमु॑ता

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
 स॥सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
 ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरमाद्यौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्त॥ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
 यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
 शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेम॥ स्वग्नि॥ शमय।
 शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु
 वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु
 पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्तु आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान् उप यातु
 शेष॥ सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः स॥ स्वधाभिः समिष्टापूतेन

पर॒मे व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। यत्ते॑
 कृ॒ष्णः श॑कुन आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः सर्प॒ उत॑ वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्नि॒ष्टद्वि॒श्वो॑दनृ॒णं कृ॑णोतु
 सोम॑श्च॒ यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑। उत्ति॑ष्ठात॒स्तनु॑व॒ः सम्भ॑रस्व॒ मेह॑ गात्र॒मव॑हा॒ मा
 शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। इ॒दं त॒
 ए॒कं पर॑ ऊ॒त॒ ए॒कं तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि प्रि॒यो
 दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॑ प्र॒द्रवौ॑कः कृ॒णुष्व॑ पर॒मे व्यो॑मन्। य॒मेन॒ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानो॒त्त॒मं नाक॑मधि॒ रोहे॑मम्। अ॒श्मन्व॑ती रेवती॒र्यद्वे॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
 प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॑द्वयं तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु। अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जातो॑ऽस्य॒यं
 त्वदधि॑जायताम्। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥१०॥

अव॑शीयता॒ स॒धस्थे॑ प॒ञ्च च॑॥

[४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भि॒रूति॑भि॒र्य॒मो ह॑वे॒ह प्र॑य॒ताभि॑र॒क्ता। आसी॑दता॒ सुप्र॑यते॒ह
 ब॒र्हिष्य॑र्जाय॒ जा॒त्यै म॑म॒ शत्रु॑हत्यै॑। य॒मे इ॒व य॑त॒माने॒ यदै॑तं प्रवा॑म्भर॒न्मानु॑षा

देव॒यन्तः॑। आसी॑दतु॒ः स्व॒मु॒ लो॒कं वि॒दाने॑ स्वा॒स॒स्थे भ॑वतु॒मिन्द॑वे नः। य॒माय॒
सोम॑ः सु॒नुत॑ य॒माय॑ जुहु॒ता ह॒विः। य॒मः हं य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्निदू॑तो अर॑ङ्कृतः।
य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत॒ प्र च॑ तिष्ठ॒त। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मदी॒र्घमा॑युः प्र जी॒वसे॑।
य॒माय॒ मधु॑मत्त॒मः रा॒ज्ञे ह॒व्यं जु॑होत॒न। इ॒दं नम॑ ऋषि॑भ्यः पूर्॒वजे॑भ्यः पूर्॒वेभ्यः॑
पथि॑कृ॒द्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः॒ पार्थि॑व॒स्यैकं॑ इद्व॒शी। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य॒ यो
राजा॑न॒परो॒ध्यः। य॒मङ्गाय॑ भ॒ङ्ग्य॒श्रवो॑ यो राजा॑न॒परो॒ध्यः। येना॒पो न॒द्यो ध॒न्वा॒नि येन॑
द्यौः पृ॒थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॑धुरान् हि॒र॒ण्य॒क्षा॒नयः॑ श॒फान्। अ॒श्वान॑न॒श्य॑तो
दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृ॒थि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॒
सर्व॑मि॒त्र॒स्थे य॒त्प्रा॑ण॒द्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ प॒ञ्च यथा॑ षड॒पथा॑ प॒ञ्च द॒शर्ष॑यः। य॒मं
यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्य॒थैक॑ ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ प॒त॑ति॒ षडु॑र्वीरि॒कमि॑द्ध॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छ॒न्दांसि॑ सर्वा॒ ता

य॒म आ॒हि॒ता। अ॒ह॒र॒ह॒र्न॒य॒मा॒नो॒ गाम॒श्वं॒ पु॒रु॒षं॒ जग॑त्। वै॒व॒स्व॒तो॒ न तृ॑प्यति
 प॒ञ्च॒भि॒र्मा॒न॒वैर्य॑मः। वै॒व॒स्व॒ते॒ वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्ये॒नेच्छ॑न्ते
 य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑ज॒न्नि॒ह वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाः॑श्च॒ ये
 न॑म॒स्य॒न्ति॒ ब्रा॒ह्म॒णाः॑श्चाप॒चित्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑प॒ला॒शे दे॒वैः स॒म्पि॒ब॑न्ते य॒मः।
 अत्रा॑ नो वि॒श॒पतिः॑ पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वे॒नति॑॥१३॥

प॒थि॒कृ॒द्धो॑ वि॒जान॑तेऽनुं वे॒नति॑॥ [५]

वै॒श्वान॑रे ह॒विरि॒दं जु॑होमि सा॒ह॒स्र॒मु॒त्स॑ः श॒तधा॑रमे॒तम्। तस्मि॑न्नेष पि॒तरं॑
 पि॒ताम॒हं प्र॑पि॒ताम॒हं बि॒भर॑त्पि॒न्व॒माने॑। द्र॒प्सश्च॑स्क॒न्द पृ॒थि॒वीम॑नु द्यामि॒मं च॒
 यो॒नि॒म॒नु यश्च॒ पूर्॒वः। तृ॒ती॒यं यो॒नि॒म॒नु स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्य॒नु स॒प्त हो॒त्राः। इ॒मं॑
 सं॒मु॒द्रं॑ श॒तधा॑र॒मु॒त्सं॑व्य॒च्यमा॑नं भु॒व॒न॒स्य म॒ध्ये। घृ॒तं दु॒हा॒नाम॑दि॒तिं ज॒नाया॑ग्ने मा
 हि॑ःसीः पर॒मे व्यो॑मन्। अपे॑त॒ वी॒त॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒
 नू॒त॒नाः। अ॒हो॑भि॒र॒द्वि॒र॒क्तु॒भिर्व्य॑क्तं य॒मो द॑दात्वव॒सान॑म॒स्मै। स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताः
शुनमष्ट्रामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रथुः पयः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथा नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म
तमसस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम् सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च
मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व
सन्ते॥१६॥

उत्ते॑ तन्नो॑मि पृथि॒वीं त्वत्परी॑मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः॑ रि॒षम्। ए॒ताः॑
 स्थू॒णां पि॒तरो॑ धारयन्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒द॒ना॒त्ते मि॒नोतु। उप॑सर्प मा॒तरं
 भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्येषा त्वा
 पातु॑ निर्ऋ॒त्या उप॑स्थे। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॒धि॒थाः सू॒पाय॑नास्मै भव
 सूप॑वञ्चना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि
 स॒हस्रं॑ मि॒त उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः स॒न्त्वत्र॑।
 ए॒णी॒र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑
 स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नामं॑ ते असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑
 प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जी॒वन्तु॑ उत्त॑रं भरेम। तत्त्व॑मारो॒हासो॑ मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॑ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृथि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां मा मा॒ता पृथि॒वी

म॒ही। वै॒व॒स्व॒तः॑ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑ विरा॑जसि। न॒ळं॑ प्लु॒वमा॑रौह॒तं न॒ळेन॑
प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं न॒ळ॒प्ल॒वो भू॒त्वा सन्त॑र॒ प्रत॑रोत्तर॥१८॥

स॒वि॒तै॒तानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॑ आद॑धे। तेभ्यः॑ पृथि॒वि शं भ॑व।
षड्ढो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वात॑मा॒त्मा द्यां च॑ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॑ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑
गच्छ॑ यदि तत्र॑ ते हित॑मोष॑धीषु प्रति॑तिष्ठा शरी॑रैः। पर॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि पन्था॑
यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒वयाना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॑ते ते ब्रवी॑मि मा नः॑ प्रजा॑ः री॒रिषो॑
मोत॑ वी॒रान्। शं वातः॑ शः॑ हि ते घृ॒णिः शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे दि॒शः
श॒ग्माः। पृथि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादय॑तु तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे
ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादय॑तु
तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पूप॑वा॒न्यृत॑वाऽश्च॒रुरेह॑ सी॒दतू॑त्तभ्रुवन् पृथि॒वीं द्या॑मु॒तोपरि॑। योनि॒कृतः॑

पथिकृतः सपर्यतु ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा तै यमसादने
 स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमांश्चरुरेह सीदतूतभ्रुवन् पृथिवीं
 द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यतु ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा
 दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा तै यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ।
 शताक्षरा सहस्राक्षराऽयुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते
 परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
 देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः
 संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां

त्वा॒ मध्या॑दाद॑दे च॒रुभ्यो॑ अपि॑धातवे। दूर्वा॑णाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां॒ मम॑।
 इ॒मां दि॒शं मनु॑ष्या॑णां॒ भूयि॑ष्ठानु॒ वि रो॑हतु। काशा॑नाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै।
 य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॑ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑। द॒र्भाणाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒र
 पि॒तृणा॑मोष॑धीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्यै॑ मूलं जीवा॒दनु॑ काण्ड॒मथो॑ फलम्॥२१॥

लो॒कं पृ॑ण॒ ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वा॒तः श॑ हि ते॒ घृणिः॑ श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः।
 कल्प॑न्तां ते॒ दिशः॑ सर्वाः॑। इ॒दमे॒व मेतो॑ऽप॒रामा॑र्तिमारा॒म काश्च॑न। तथा॒ तद॑श्चि॒भ्यां
 कृ॒तं मि॒त्रेण॑ वरु॑णेन च। व॒रुणो॑ वा॒रया॑दिदं दे॒वो वन॑स्पतिः। आ॒त्यै निर्ऋ॑त्यै॒ द्वेषा॑च्च
 वन॑स्पतिः। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॑घा द्वेषा॑सि॒ शमि॑ श॒मया॑स्मद॒घा द्वेषा॑सि
 य॒व य॒वया॑स्मद॒घा द्वेषा॑सि। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒
 सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ पृथि॑वीं गच्छा॒ऽऽपो॑ वां
 गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु प्र॒ति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अ॒श्मन्व॑ती रेवती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑
 सवि॑तुः प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ। इह त्वष्टां सुजनिमा
 सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति
 क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै
 क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु गौरिव। अपं नः शोशुचदधमग्ने
 शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा विं मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्जोगामानृतये हसाय
 द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः
 प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः
 पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा

सम्मृशन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मी॒वाः सु॒शे॒वा आ॒रो॒हन्तु॑ ज॒न॒यो यो॒नि॒म॒ग्रे। यदाञ्जनं
त्रैक॒कु॒दं जा॒तः हि॒म॒व॒त॒स्परि॑। तेना॒मृत॑स्य॒ मूले॒नारा॑तीर्ज॒म्भ॒याम॑सि। यथा
त्वमु॒द्भि॒न॒त्स्यो॑षधे पृथि॒व्या अ॒धि। ए॒वमि॒म उ॒द्भि॒न्दन्तु॑ की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑।
अ॒जोऽस्य॑जा॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑ य॒वोऽसि॑ य॒वया॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑॥२४॥

भव॒ ज॒म्भ॒याम॑सि त्रीणि॑ च॥ _____ [९]

अपं नः शोशु॑च॒द॒घम॑ग्रे शुशु॒ध्या र॒यिम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। सु॒क्षेत्रि॒या
सु॒गातु॒या व॑सू॒या च॑ य॒जाम॑हे। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यद्व॒न्दि॑ष्ठ ए॒षां प्रा॒स्माका॑सश्च
सू॒रयः॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यद॒ग्नेः सह॑स्वतो वि॒श्वतो॑ य॒न्ति सू॒रयः॑। अपं नः
शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यत्ते॑ अ॒ग्ने सू॒रयो॑ जा॒येम॑हि प्र ते॒ व॒यम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्॥२५॥

त्वः हि वि॒श्वतो॑मुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्।
द्वि॒षो नो॑ वि॒श्वतो॑मुखाऽति॒ नावे॑वं पा॒रय॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। स नः
सिन्धु॑मिव ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्व॒स्तये॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। आपः॑ प्र॒व॒णादि॑व
य॒तीर॑पा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। उ॒द्वना॑दु॒दका॑नी॒वापा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्॥

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः
 शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते
 परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा
 प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती
 पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। सः रय्या समु
 वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
 तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः
 स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं
 वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒मा॑ संमे॒त प॑श्य॒त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन।
 इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॑ सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं
 कृ॒धि॥ आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्मनः। वा॒सा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च।
 अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥



॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भव॒त्वर्य॑मा। शं न॒ इन्द्रो॑ बृ॒हस्पतिः॑। शं नो॑
 विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑
 ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
 अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि पञ्च॑ च॥—————[१]

शीक्षां॑ व्या॒ख्यास्या॒मः। वर्णः॑ स्वरः॑। मात्रा॒ बलम्॑। सामं॑ सन्ता॒नः। इत्युक्तः॑
 शी॒क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां॑ पञ्च॑॥—————[२]

स॒ह नो॑ यशः॑। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्वसम्। अथातः॑ स॒ंहिता॒या उप॑निषदं
 व्या॒ख्यास्या॒मः। पञ्च॑स्वधि॒करणे॑षु। अधि॒लोक॑मधि॒ज्यौति॑षमधि॒विद्य॑मधि॒-
 प्रज॑मध्या॒त्मम्। ता॒ महा॑स॒ंहिता॒ इत्या॑च॒क्षते॑। अथा॑धि॒लोक॑म्। पृथि॒वी
 पूर्वरू॒पम्। द्यौरु॑त्तरू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाख्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ _____ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे

मधु॑मत्त॒मा। कर्णा॑भ्यां॒ भूरि॑ वि॒श्रुव॑म्। ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धयाऽपि॑हितः। श्रु॒तं मे॑
गोपा॒य। आ॒वह॑न्ती॒ वित॑न्वा॒ना॥७॥

कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्म॒नः। वासा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे
श्रि॒यमा॑व॒ह। लो॒मशां॑ प॒शुभिः॑ स॒ह स्वाहा॑॥ आ मा॑ यन्तु ब्रह्म॒चारि॑णः स्वाहा॑॥
वि मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॒चारि॑णः स्वाहा॑॥ प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॒चारि॑णः स्वाहा॑॥ दमा॑यन्तु
ब्रह्म॒चारि॑णः स्वाहा॑॥ शमा॑यन्तु ब्रह्म॒चारि॑णः स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑॥ श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑॥ तं त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒
स्वाहा॑॥ स मा॑ भग॒ प्रवि॑श॒ स्वाहा॑॥ तस्मि॑न्स॒हस्र॑शाखे। निभ॑गा॒हं त्वयि॑ मृ॒जे
स्वाहा॑॥ यथाऽऽपः॒ प्रव॑ता॒ यन्ति॑। यथा॒ मासा॑ अ॒हर्ज॑रम्। ए॒वं मां ब्र॑ह्म॒चारि॑णः।
धा॒तरा॑यन्तु स॒र्वतः॑ स्वाहा॑॥ प्र॒तिवे॒शोऽसि॑ प्र मा॑ भाहि॒ प्र मा॑ प॒द्यस्व॑॥९॥

[४]

भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॑ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्या॑हृतयः। तासा॑मु॒हस्मै॑ तां च॒तुर्थी॑म्।

माहा॑चमस्यः प्रवे॑दयते। मह॑ इति॑। तद्ब्र॑ह्म। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्य॒न्या दे॒वताः॑।
भूरिति॑ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॑ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सुव॑रित्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॑ इत्या॑दित्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव॑ सर्वे॑ लो॒का मही॑यन्ते। भूरिति॑ वा
अ॒ग्निः। भुव॑ इति॑ वा॒युः। सुव॑रित्या॑दित्यः। मह॑ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव॑
सर्वा॑णि॒ ज्योती॑र॒षि मही॑यन्ते। भूरिति॑ वा ऋ॒चः। भुव॑ इति॑ सा॒मानि॑। सुव॑रिति॒
यजू॑र॒षि॥११॥

मह॑ इति॑ ब्र॒ह्म। ब्र॒ह्मणा॒ वाव॑ सर्वे॑ वे॒दा मही॑यन्ते। भूरिति॑ वै प्रा॒णः। भुव॑
इत्य॑पा॒नः। सुव॑रिति॑ व्या॒नः। मह॑ इत्य॒न्नम्। अ॒न्नेन॒ वाव॑ सर्वे॑ प्रा॒णा मही॑यन्ते। ता
वा ए॒ताश्च॑त॒स्रश्च॑तु॒र्धा। च॑त॒स्रश्च॑त॒स्रो व्या॑हृतयः। ता यो वेद॑। स वेद॑ ब्र॒ह्म। सर्वे॑ऽस्मै
दे॒वा ब॒लिमा॑व॒हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजू॑र॒षि वेद॑ द्वे च॑॥ [५]

स य ए॒षोऽन्त॑र॒हृद॑य आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑।

अन्तरेण॑ तालु॑के। य ए॒ष स्तनं॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सैन्द्रयो॒निः। यत्रा॒सौ कैशा॑न्तो
वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दि॒त्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॑ स्वा॒राज्य॑म्। आ॒प्रोति॑
मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति।
आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्। इति॑
प्राची॑नयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥ _____ [६]

पृ॒थि॒व्यन्तरि॑क्षं॒ द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वायु॑रा॒दित्य॑श्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि।
आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा। इत्य॑धि॒भूत॑म्। अथा॒ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो
व्या॒नोऽपान॑ उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वा॒क्चक्। चर्म॑ मा॒सः॑ स्नावा॒स्थि
म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पा॒ङ्कं वा इ॒दं॑ स॒र्वम्। पा॒ङ्के॒नैव॑ पा॒ङ्कं॑
स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ _____ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा
अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि
शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति।
ब्रह्मैवोपाप्रोति॥ १६॥

ओन्दशं॥ _____ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्याय-
प्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्याय-
प्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचां राथीतरः।
तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि

तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ _____ [१]

अ॒हं वृ॒क्षस्य॑ रे॒रि॒वा। की॒र्तिः पृ॒ष्ठं गि॒रे॒रि॒वा। ऊ॒र्ध्वप॑वि॒त्रो वा॒जिनी॑व स्व॒मृत॑मस्मि।
द्रवि॑ण॒ꣳ सव॑र्चसम्। सुमे॒धा अ॑मृतो॒क्षितः॑। इति॑ त्रि॒शङ्को॑र्वेदा॒नुव॑चनम्॥१८॥

अ॒हꣳ षट्॥ _____ [१०]

वेदम॑नूच्याऽऽचा॒र्योऽन्ते॑वा॒सिन॑म॒नुशा॑स्ति। सत्यं॑ वद। धर्मं॑ चर। स्वाध्याया॑न्मा
प्र॒मदः॑। आ॒चार्याय॑ प्रि॒यं धन॑मा॒हृत्य॑ प्रजा॒तन्तुं॑ मा व्य॑वच्छे॒त्सीः। सत्या॑न्न
प्रम॑दित॒व्यम्। धर्मा॑न्न प्रम॑दित॒व्यम्। कुश॑लान्न प्रम॑दित॒व्यम्। भूत्यै॑ न
प्रम॑दित॒व्यम्। स्वाध्याय॑प्रवचनाभ्यां न प्रम॑दित॒व्यम्॥१९॥

देव॑पितृ॒कार्या॑भ्यां न प्रम॑दित॒व्यम्। मातृ॑दे॒वो भव॑। पितृ॑दे॒वो भव॑। आ॒चार्य॑दे॒वो
भव॑। अति॑थि॒देवो॑ भव। यान्य॑नव॒द्यानि॑ कर्मा॒णि। तानि॑ से॒र्वित॑व्या॒नि। नो इ॑तरा॒णि।
यान्य॑स्माक॒ꣳ सुच॑रित॒ानि। तानि॑ त्वयो॑पास्या॒नि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिथ्सा वा वृत्तविचिकिथ्सा वा स्यात्॥ २१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥ २२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यस्त च॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं

ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वृत्तारमावीत्।
आवीन्माम्। आवीद्वृत्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥—————[१२]

॥अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं
गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा
एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्ध्यः
पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषो-
ऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा।
इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः। अथो अन्नैर्नैव जीवन्ति।
 अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते।
 सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्।
 तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽति च
 भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
 अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
 पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवंश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
 तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि
 भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य।
 तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स

वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष

पुरुषविध ए॒व। तस्य पुरुषवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य प्रिय॑मे॒व शिरः।
मोदो॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। प्रमोद॑ उत्त॑रः प॒क्षः। आन॑न्द आ॒त्मा। ब्रह्म पु॒च्छं प्रति॒ष्ठा।
तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥५॥

अस॑न्ने॒व स॑ भवति। अस॒द्ब्रह्मे॒ति वेद॑ चेत्। अस्ति॑ ब्रह्मे॒ति चेद्वे॒द। सन्तमे॑नं ततो
वि॒दुरि॒ति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर आ॒त्मा। यः पूर्॒वस्य॑। अथातो॑ऽनुप्र॒श्नाः। उ॒ता वि॒द्वान॒मुं
लो॒कं प्रे॒त्य। कश्च॒न ग॑च्छ॒ती(३)॥ आहो॑ वि॒द्वान॒मुं लो॒कं प्रे॒त्य। कश्चि॒त्सम॑श्नु॒ता(३)
उ॒। सोऽका॑मयत। ब॒हु स्या॑ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्वा। इ॒दं
सर्व॑मसृजत। यदि॒दं किं॑ च। तथ्सृ॒ष्ट्वा। तदे॒वानु॑ प्रावि॑शत्। तद॑नुप्र॒विश्य॑। सच्च॒
त्यच्चा॑भवत्। नि॒रुक्तं॑ चानि॑रुक्तं च। नि॒लय॑नं चानि॑लयनं च। वि॒ज्ञानं॑ चावि॑ज्ञानं
च। सत्यं॑ चानृ॒तं च॑ सत्यम॒भवत्। यदि॒दं किं॑ च। तथ्सत्यमि॑त्याच॒क्षते॑। तदप्येष॑
श्लो॒को भ॒वति॥६॥

अस॒द्वा इ॒दमग्रं॑ आसीत्। ततो॒ वै स॑द॒जाय॑त। तदा॒त्मानं॑ स्वय॑मकुरुत।

तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं
 लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न
 स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं
 प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं
 कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको
 भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति
 पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः।
 आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
 मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानुन्दाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानुन्दाः। स एक आजानजानां देवानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानुन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानुन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानुन्दाः। स एको देवानामानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवानामानुन्दाः। स एक इन्द्रस्याऽऽनुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनुन्दाः। स एको बृहस्पतेरानुन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानुन्दाः। स एकः प्रजापतेरानुन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामहत्स्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।
स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य।
एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं
मनोमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्द-
मयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न
बिभेति कुतश्चनेति। एतं ह वाव न तपति। किमहं साधुं नाकुरवम्। किमहं
पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं
स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। तस्मा॑
ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाचमिति॑। त॒५ हो॑वाच। यतो॒ वा
इ॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। येन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति।
तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्रह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। अन्ना॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। अन्नै॒न जा॒ता॒नि
जी॑वन्ति। अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। तद्विजि॑ज्ञाय। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार।
अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॑ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॑ ब्रह्मेति॑।
स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॒ह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। प्रा॒णा॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। प्रा॒णेन॑

जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
 पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
 तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा
 जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
 पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
 तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन
 जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
 पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
 तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
 आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी

वा॒रु॒णी वि॒द्या। प॒र॒मे व्यो॑म॒न् प्र॒ति॑ष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं न नि॒न्द्यात्। तद्व॑तम्। प्रा॒णो वा अन्न॑म्। शरी॑रमन्ना॒दम्। प्रा॒णे शरी॑रं प्र॒ति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्र॒ति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं न परि॑चक्षीत। तद्व॑तम्। आपो॒ वा अन्न॑म्। ज्योति॑रन्ना॒दम्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्र॒ति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः प्र॒ति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं बहु॑ कुर्वीत। तद्व॑तम्। पृथि॒वी वा अन्न॑म्। आ॒का॒शोऽन्ना॒दः। पृथि॒व्यामा॑का॒शः प्र॒ति॑ष्ठितः। आ॒का॒शे पृथि॒वी प्र॒ति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑

पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य।

एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
 अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं
 श्लोककृद्हं श्लोककृद्हं श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य।
 पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य
 एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा
 विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥



॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥अम्भस्य पारे॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो म॒ही॒यान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ः॒षि
सम॑नुप्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॑
यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे
व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्त॑प॒ति तेज॑सा॒ भ्राज॑सा
च। यम॑न्तः संमु॒द्रे क॒वयो॑ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑
प्रसू॑ती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑स॒र्ज भू॒म्याम्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूश्च॒ विवेश॑
भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॑दणी॒यसः॑ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्।
यदे॑कम॒व्यक्त॑मन॒न्तरूपं॑ वि॒श्वं पु॒रा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः।
तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं
न तिर्यश्च न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं॥

सं च विचैक॑ स ओतुः प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑ । प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॒र्वो
नाम॑ निहि॒तं गुहा॑सु ॥ ३ ॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वेदं सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त् । स नो बन्धु॑र्जनि॒ता
स वि॑धा॒ता धामा॑नि वेद॒ भुव॑नानि वि॒श्वा । यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॒तीये
धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त । परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑ दि॒शः
परि॑ सुवः । ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं वि॒चृत्य॑ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑ । प॒रीत्य॑
लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑ प॒रीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑ । प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा
ऋ॒तस्याऽऽ॒त्मनाऽऽ॒त्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव । स॒दस॑स्पति॒मद्भु॑तं प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म् ।
सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम् । उद्दी॑प्यस्व जा॒तवे॑दोऽप॒घ्नन्नि॑र॒ऋतिं॑ मम ॥ ४ ॥

प॒शूश्च॑ मह्य॒माव॑ह जी॒वनं॑ च दि॒शो दि॒श । मा नो॑ हि॒सी॒ज्जा॒तवे॑दो गाम॑श्च
पु॒रुषं॑ जग॑त् । अबि॑भ्रद॒ग्न आ॑ग॒हि श्रि॒या मा॑ परि॑पातय ।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥ ५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्।
वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे
वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय
धीमहि॥ ६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि।
तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॒पर॑मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं दूर्वा॑ दुःस्वप्न॒नाश॑नी।
काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परु॒षः परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑
व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्या॒मि र॒क्षस्व॑ मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहेण॒ कृष्णे॑न श॒तबा॑हुना। मृत्तिके॑
हन॑ मे पा॒पं यन्म॑या दुष्कृतं॒ कृतम्। मृत्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता।
मृत्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं त्वयि॑ स॒र्वं प्र॒तिष्ठि॑तम् ॥ ८ ॥

मृत्तिके॑ प्रतिष्ठि॑ते स॒र्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृत्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न ग॒च्छामि॑ प॑रमा॒
गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छुग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॑
विमृ॑धो जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा विमृ॑धो व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्कुरः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु। आपो॑न्तमन्युस्तृ॒पलं प्रभ॑र्मा
धुनिः॒ शिमी॑वाञ्छरु॑मा॒ ऋजी॑षी। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं
प्रति॑माना॑निदेभुः॥ ९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒सीम॑तः सु॒रुचो॑ वेन आ॑वः। सबु॒ध्रिया॑ उप॒मा
अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृ॒क्षरा नि॒वेश॑नी।
यच्छा॑नः शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्धद्वा॑रां दु॒राध॑रू॒षां नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु। अल॑क्ष्मी॒र्मे न॒श्यतु। विष्णु॑मुखा
वै दे॒वाश्छ॑न्दोभि॒रिमाँल्लो॒कान॑नप॒जय्य॑म॒भ्यज॑यन्। म॒हा॒ इन्द्रो॑ वज्र॒बाहुः॑ षोड॒शी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तुं पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेणं कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरेणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सौहर्मपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वधमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या।
असिक्त्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमांस्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।

पुनन्तु वसंवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
 एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सञ्श्रितं
 सुवः॥१४॥

स नः सुवः सञ्शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
 ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
 जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-
 मर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमां रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
 आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
 सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दु॒रि॒ताऽत्य॒ग्निः। ताम॒ग्नि॒वर्णां॑ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॑ वैरोच॒नीं
 क॑र्मफ॒लेषु॒ जुष्टा॑म्। दु॒र्गा दे॒वीः श॑रण॒महं॑ प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑। अ॒ग्ने
 त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॒भिरति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न
 उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवेदः॑ सिन्धुं॑ न
 ना॒वा दु॒रि॒ताति॑ पर्षि। अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्मन॑सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्।
 पृ॒तना॒जित॑ः सह॑मान॒मग्नि॒मुग्र॑ः हु॒वेम पर॒माध॒स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॒दति॑
 दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दु॒रि॒ताऽत्य॒ग्निः। प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च
 होता॒ नव्य॑श्च स॒त्सि। स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुवं पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च सौभ॑ग॒माय॑जस्व।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॒जो निषि॑क्तं तवे॑न्द्र विष्णो॒रनु॑सञ्चरे॒म। नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो
 वैष्णा॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्मह॑रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्र एन॑से स्वा॒हा। पाहि नो विश्व॑वेद॑से स्वा॒हा। यज्ञं पाहि विभा॑वंसो
स्वा॒हा। सर्वं पाहि शत॑क्र॑तो स्वा॒हा॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अग्र॒ एक॑या। पा॒ह्यु॑त द्विती॑यया। पा॒ह्यूर्जं॑ तृती॑यया। पा॒हि गी॒र्भिश्च॑
त॒सृभि॑र्वसो॒ स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॑सामृष॒भो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दो॑भ्यश्छ॑न्दा॑ऽस्याविवेश॑। सता॑ः शि॒क्यः
पुरो॑वाचो॑पनि॒षदिन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठ इन्द्रि॑याय॒ ऋषि॑भ्यो॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
भूर्भुवः॑ सुव॒श्छन्द॑ ओम्॥२२॥

[८]

नमो॒ ब्रह्म॑णे धा॒रणं॑ मे अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं॒ कर्ण॑योः श्रुतं॒ मा
च्यो॑द्धं॒ ममा॒मुष्य॒ ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋ॒तं तपः॑ स॒त्यं तपः॑ श्रुतं॒ तपः॑ शा॒न्तं तपो॑ दम॒स्तपः॑ शम॒स्तपो॑ दानं॒ तपो॑ यज्ञं॒
तपो॑ भूर्भुवः॒ सुव॒र्ब्रह्मै॑तदुपा॒स्यैतत्तपः॑॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा॑ वृ॒क्षस्य॑ स॒म्पुष्पि॑तस्य दू॒राद्गन्धो॑ वा॒त्ये॒वं पु॒ण्यस्य॑ क॒र्मणो॑ दू॒राद्गन्धो॑
वा॒ति यथा॑ऽसिधा॒रां क॒र्तेऽव॑हितामव॒क्रामे॑ यद्यु॒वे यु॒वे ह वा॑ वि॒ह्वयि॑ष्यामि क॒र्त
प॑तिष्यामीत्ये॒वम॒नृता॑दा॒त्मानं॑ जु॒गुप्सै॑त्॥२५॥

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्मह॒तो मही॑याना॒त्मा गुहा॑यां निहि॒तोऽस्य॑ ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति
 वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मान॑मीशम्। स॒प्त प्रा॑णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा गुहा॑शयां निहि॒ताः
 स॒प्त सं॑प्त। अतः॑ समु॒द्रा गि॒रय॑श्च॒ सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सिन्ध॑वः॒ सर्व॑रूपाः।
 अत॑श्च वि॒श्वा ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्ति॑ष्ठत्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑ पद॒वीः
 क॑वी॒नामृषि॑र्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णां॒ स्वधि॑तिर्व॒नाना॑ः॒ सोमः॑
 प॒वित्र॑मत्यैति॒ रेभन्। अ॒जामे॑कां लोहि॑तशुक्ल॒कृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः॒
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॒ जहा॑त्येनां भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑॥२६॥

ह॒ः सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदिष॒दति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॒द्योम॒सद॒
 गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो

घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमा९ उदारदुपा९ शुना सममृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा
नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा
त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति
महो देवो मर्त्या९ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एक९ सूर्य
एकं जजान वेनादेक९ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमान९ स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनि॒श्चितार्थाः॑ स॒न्ध्या॑स॒यो॒गाद्य॑तयः शुद्ध॒सत्त्वाः॑। ते ब्र॒ह्मलो॒के
तु परा॑न्त॒काले॑ परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं॑ प॒रमे॑श्मभूतं यत्पु॑ण्डरी॒कं
पु॒रम॑ध्यस॒ंस्थम्। त॒त्रापि॑ द॒हं गु॒गनं॑ वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्।
यो वेदा॑दौ स्वरः प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठि॑तः। तस्य॑ प्र॒कृति॑लीनस्य॒ यः परः॑ स
म॒हेश्वरः॑ ॥ २८ ॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॑शीर्षं दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं दे॒वम॑क्षरं प॒रमं॑ प॒दम्।
वि॒श्वतः॑ प॒रमा॑न्नित्यं वि॒श्वं ना॒राय॑ण॒ं ह॑रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॑श्वर॒ं शाश्व॑त॒ं शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं
प॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॒रो ज्यो॒तिरा॑त्मा ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं
ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑णप॒रो ध्या॒ता ध्या॒नं ना॒राय॑णः प॒रः। यच्च॑ कि॒ञ्चिज्जग॑त्सर्वं

दृश्यते॑ श्रूयतेऽपि॑ वा॥ अन्तर्बहिश्च॑ तत्सर्वं॑ व्याप्य॑ नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं॑ क॒विः॑ संमुद्रेऽन्तं॑ वि॒श्वशं॑म्भुवम्। प॒द्मको॑श प्र॒तीका॑शः॒ हृदयं॑
चाप्य॒धोमुख॑म्। अधो॑ नि॒ष्ट्या वि॑तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि तिष्ठ॑ति। ज्वा॒लमा॒लाकु॑लं
भा॒ती वि॒श्वस्या॑ऽऽयत॒नं म॑हत्। सन्त॑तः॒ शिला॑भिस्तुल॒म्बत्या॑कोशसन्नि॒भम्।
तस्यान्ते॑ सुषि॒रः॑ सूक्ष्मं॑ तस्मिन्सर्वं॑ प्रतिष्ठितम्। तस्य॑ मध्ये॑ म॒हान॑-
ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॒श्वतो॑मुखः। सोऽग्रं॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठ॒न्नाहा॑रमज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्ध्वम॒धः
शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य सन्त॑ता। सन्ता॑पय॑ति स्वं दे॒हमापा॑दतल॒मस्त॑कः। तस्य॑ मध्ये॑
वहि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदमध्यस्था॒द्विद्यु॑ल्लैखेव॒ भास्व॑रा।
नी॒वार॒शूक॑वत्त॒न्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा
व्य॒वस्थि॑तः। स ब्र॒ह्म स शिवः॑ स हरिः॑ सेन्द्रः॒ सोऽक्ष॑रः प॒रमः॑ स्व॒राट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॒ण्डलं॑ त॒पति॑ तत्र॒ ता ऋ॒चस्त॒दृचा॑ म॒ण्डल॑ꣳ स ऋ॒चां
लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिर्दी॒प्यते॑ तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्नां॑ म॒ण्डल॑ꣳ स
साम्नां॑ लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिषि॒ पुरु॑ष॒स्तानि॑ यजूꣳषि॒ स यजु॑षा
म॒ण्डल॑ꣳ स यजु॑षां लो॒कः सैषा त्र॒य्येव॑ वि॒द्या त॑पति॒ य ए॒षोऽन्तरा॑दि॒त्ये हि॑र॒ण्मयः॑
पुरु॑षः ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॑ ओजो॒ बलं॑ यशश्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो
मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑क॒पालः॑ कः किं कं तथ्स॒त्यमन्न॑म॒मृतो॑ जी॒वो वि॒श्वः
क॒तमः॑ स्व॒यम्भु॑ ब्रह्मै॒तदमृत॑ ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सायु॑ज्यꣳ
सलो॒कता॑माप्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाꣳ सायु॑ज्यꣳ सा॒र्ष्टिताꣳ स॒मानलो॒कता॑माप्नोति॒

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नातिं भवे भवस्व

माम्। भ॒वोद्ध॑वाय॒ नमः॑ ॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑ का॒लाय॒ नमः॑
क॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒लाय॒ नमो॑ ब॒ल॒प्र॒मथ॑नाय॒ नमः॑
सर्व॑भू॒तद॑म॒नाय॒ नमो॑ म॒नो॒न्म॑नाय॒ नमः॑ ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घो॒रे॑भ्योऽथ॒ घो॒रे॑भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु
रु॒द्ररू॑पेभ्यः ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमं हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्दे॒वा गन्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषां॑ सर्व॒भूतानां॑ मा॒ता मे॒दिनीं॑
म॒हता॑ म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला वि॒श्वा भू॑ता क॑त॒मा का या
सा स॒त्येत्य॑मृ॒तेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॑तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॑
आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडा॑पो॒ वि॒राडा॑पः॒ स्व॒राडा॑पश्छन्दा॒ऽस्यापो॑
ज्योती॒ऽष्यापो॑ यजू॒ऽष्यापः॑ स॒त्यमा॑पः॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ आपो॒ भूर्भुवः॑ सुव॒राप॑

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पृता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपृता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रहं स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रिया त्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि
सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्षुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शि॒खरे॑ जा॒ते भू॒म्यां प॑र्व॒तमूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्म॒णेभ्योऽभ्य॑नु॒ज्ञा॒ता ग॒च्छ दे॑वि
य॒थासु॑खम्। स्तु॒तो मया॑ वर॒दा वे॑दमा॒ता प्र॑चोदयन्ती पवने॑ द्विजा॒ता। आयुः
पृथि॒व्यां द्र॑विणं ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं मह्यं॑ दत्वा प्रजातुं ब्र॒ह्मलो॒कम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृ॒णिः सूर्य॑ आदि॒त्यो न प्रभा॑ वा॒त्यक्ष॑रम्। मधुं॑ क्षरन्ति॒ तद्र॑सम्। स॒त्यं वै
तद्र॑स॒मापो॒ ज्योती॑र॒सोऽमृ॑तं ब्र॒ह्म भूर्भुवः॑ सुव॒रोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्र॒ह्ममे॑तु॒ माम्। मधु॑मेतु॒ माम्। ब्र॒ह्ममे॑व मधु॑मेतु॒ माम्। यास्ते॑ सोम प्र॒जाव॑त्सोभि॒
सो अ॒हम्। दुःस्व॑प्र॒हन्दु॑रुष्प॒ह। यास्ते॑ सोम प्रा॒णां॒स्तां जु॑होमि। त्रि॒सु॒पर्ण॑मया॒चितं॑

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावन्त्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे
 त्वा समिथ्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा
 अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य
 धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां वा एते घ्नन्ति।
 ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
 ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा

जुषमाणा दुरुक्ता॑न्बृहद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑ ऋषि॑र्भवति देवि॒ त्वया॒
ब्रह्मा॑ऽऽग॒तश्री॑रु॒त त्वया॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विना॑वु॒भावाध॑त्तां
पुष्क॑रस्रजा। अ॒प्सरा॑सु च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दैवी॑ मे॒धा सर॑स्वती
सा मां॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषता॒ऽऽ स्वाहा॑॥५९॥

[४२]

आ मां॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या। ऊ॒र्जस्व॑ती॒ पय॑सा॒
पिन्व॑माना॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयी॑न्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिवाभिनः
शीयतां रुयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै
ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मु॒त्र॒ भू॒या॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृ॒ह॒स्प॒ते अ॒भि॒श॒स्ते॒रमु॒ञ्चः॑ । प्र॒त्यौ॒ह॒ताम॒श्वि॒नां
मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑म॒ग्ने मि॒ष॒जा श॒ची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॒५ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा वि॒श्व॒स्ये॒शानं॑ वृ॒ष॒भं म॑न्ती॒नाम् । ब्र॒ह्म
स॒रूप॑म॒नु॒मे॒दमा॒गा॒दय॑नं॒ मा वि॒व॑धी॒र्वि॒क्रम॑स्व॥६६॥

[४९]

श॒ल॒कैर॒ग्नि॑मि॒न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम् । उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र्-ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं
ते॒राम्य॑हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः । प्र॒जां मा मे॑ री॒रिष॑
आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्तं॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा
नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र री॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रिषः॑। वी॒रान्मा
नो॑ रु॒द्र भा॒मितो॑ऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा वि॒धेम॑ ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑
अस्तु॑ व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॑ वि॒मृधो॑ व॒शी। वृषे॑न्द्रः पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा

अ॒भय॑ङ्कुरः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृ॒त्युञ्ज॑यमन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒ग॒न्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वा॒रु॒कमि॑व॒ बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य॒
माऽमृ॑ता॒त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृ॒त्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॒ सर्वा॑नव॒
यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यथ्स्व॑प॒न्तश्च॒
 जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यथ्सु॑षु॒प्तश्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यद्वि॒द्वाꣳस॒श्चावि॑द्वाꣳस॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 ए॒नस॑ ए॒नसोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒डन॑म्। अ॒रावा॒ यो नो॑
 अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते॒ तस्मि॑न्तदे॒नो व॑सवो॒ निर्धे॑तन्॒ स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं
यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः
सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु
स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममासरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्युत॑क्षि॒तये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अध॑र्माय॒ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तिभ्यः॒ स्वाहा॑ ॥ ८४ ॥

र॒क्षोदे॒वज॑नेभ्यः॒ स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑भ्यः॒ स्वाहा॑ । अ॒वसान॑पतिभ्यः॒ स्वाहा॑ । स॒र्वभू॑तेभ्यः॒ स्वाहा॑ । का॒माय॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ । यदे॒जति॑ जग॑ति॒ यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॑ । पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ ॥ ८५ ॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सू॒र्याय॑ स्वाहा॑ । च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ । इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ । बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॑तृभ्यः॒ स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॑पतये॒ स्वाहा॑ ॥ ८६ ॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । पि॑तृभ्यः॒ स्व॒धाऽस्तु॑ । भू॒तेभ्यो॑ नमः॑ । म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑ । प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा॥ प॒रमे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॥ यथा कू॒पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑
अस्तु धा॒न्यः स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्। धन॑धा॒न्यै स्वाहा॥ ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति दि॒वान॑क्तं
बलि॑मिच्छन्तो वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्वाः॥ तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॑ पुष्टिं
पुष्टि॑पतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्। ओं तत्स॒र्वम्।
ओं तत्पु॒रोर्नमः॥ अन्तश्चर॑ति भू॒तेषु॒ गुहा॑यां वि॒श्वमूर्ति॑षु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं
वष॑ट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्व॑ रु॒द्रस्त्वं विष्णु॑स्त्वं ब्र॒ह्म त्वं प्रजा॑पतिः। त्वं तदा॑प॒ आपो॑
ज्योती॒ रसो॑ऽमृतं ब्र॒ह्म भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धा॑यां प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धा॑यामपा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। अ॒पा॒न॒म॒त्रे॒ना॒प्या॒य॒स्व। श्र॒द्धाया॑ व्या॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्।
व्या॒न॒म॒त्रे॒ना॒प्या॒य॒स्व। श्र॒द्धाया॑मु॒दाने॒ निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। उ॒दा॒न॒म॒त्रे॒ना॒प्या॒य॒स्व।
श्र॒द्धाया॑ स॒मा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। स॒मा॒न॒म॒त्रे॒ना॒प्या॒य॒स्व॥१०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॑षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑। ई॒शः सर्व॑स्य जगतः प्र॒भुः प्री॑णातिं
विश्व॑भुक्॥११॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्गं॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। कर्ण॑योः श्रोत्र॑म्। बा॒हु॒वोर्बल॑म्।
ऊ॒रु॒वोरोजः॑। अरि॑ष्टा वि॒श्वान्यङ्गा॑नि त॒नूः। त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां
हि॑सी॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुप॒र्णा उप॑ सेदु॒रिन्द्रं॑ प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अपं ध्वा॒न्तमू॑र्णु॒हि
पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रु॒द्रो मा॑ विशा॒न्तकः॑। तेना॒न्नेना॑प्याय॒स्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय॑ वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्प॒रि॑ । त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वम॑
नृ॒णां नृ॑पते जायसे शुचिः॑ ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्म॑वर्च॒सेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ उप॑ ते नम॑ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गा॒ल्लोका॑च्च्यवन्ते क॒दाच॑न स॒तां हि
स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑ तपो॒ नान॑श॒नात्प॑रं यद्धि परं तप॒स्तद्दु॑र्ध॒र्षं
तद्दु॑रा॒ध॒र्षं तस्मा॑त्तप॑सि रमन्ते । दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्म॒चारि॑ण॒स्तस्मा॑द्दमे॑ रमन्ते ।

शम॒ इत्य॑र॒ण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते । दानमि॒ति सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति
 दाना॑न्नाति॒ दुष्करं॑ तस्मा॑द्दाने रमन्ते । ध॒र्म इति॑ धर्मे॒ण सर्व॑मिदं परिगृहीतं
 ध॒र्मान्नाति॑ दुष्करं तस्मा॑द्धर्मे रमन्ते । प्र॒जन इति॑ भूया॑स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
 प्रजा॑यन्ते तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जनने॑ रमन्तेऽग्नय॑ । इत्या॑हु तस्मा॑द॒ग्नय॑ आधा॒तव्या
 अग्नि॑होत्रमित्या॑हु तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे रमन्ते । य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्द्य॒ज्ञे
 रमन्ते॑ । मान॒समि॒ति वि॒द्वास्तस्मा॑द्वि॒द्वास्त॑ ए॒व मान॑से रमन्ते । न्या॒स इति॑
 ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॒ हि ब्र॒ह्मा तानि॑ वा ए॒तान्यव॑राणि॒ परा॑सि न्या॒स
 ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं वेदे॑त्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जाप॒त्यो हा॑रु॒णिः सु॒पर्णे॑यः प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार॒ किं भ॑गवन्तः प॒रमं॑
 व॑द॒न्तीति॑ तस्मै प्रो॒वाच॑ । स॒त्येन॑ वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि

स॒त्यं वा॒चः प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं वद॑न्ति । तप॑सा दे॒वा
 दे॒वता॑म॒ग्रं आ॒यन्त॑प॒सर्ष॑यः सु॒व॒र॒न्ववि॑न्दन् तप॑सा स॒प॒त्नान् प्र॑णु॒दामा॑रा॒तीस्त॑प॒सि
 स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः प॒र॒मं वद॑न्ति । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑ दमे॑न
 ब्र॒ह्मचा॑रिणः सु॒व॒र॒गच्छ॑न्दमो भू॒तानां॑ दुरा॒ध॒र॒षं दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दमः
 प॒र॒मं वद॑न्ति । शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॑चर॑न्ति शमे॑न ना॒कं मु॒नयोऽन्व॑वि॒न्द॒ञ्छमो॑
 भू॒तानां॑ दुरा॒ध॒र॒षञ्छमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छमः प॒र॒मं वद॑न्ति । दा॒नं य॒ज्ञानां॑
 व॒रूथं॑ दक्षि॑णा लो॒के दा॑तारः॑ स॒र्वभू॑तान्यु॒पजी॑वन्ति दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दा॒नेन॑
 द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं प॒र॒मं वद॑न्ति । ध॒र्मो
 वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑ ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति
 ध॒र्मे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्धर्मं प॒र॒मं वद॑न्ति । प्र॒जन॑नं वै प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु
 प्र॒जाया॑स्त॒न्तु त॑न्वा॒नः पि॑त॒ृणा॑म॒नृ॒णो भ॑व॒ति तदे॒व त॑स्यानृ॒णं तस्मा॑त् प्र॒जन॑नं
 प॒र॒मं वद॑न्त्य॒ग्नयो॑ वै त्रयी॑ वि॒द्या । दे॒व॒यानः॑ प॒न्था गा॑र॒हप॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी
 र॑थ॒न्त॒रम॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नं यजु॑र॒न्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यमा॑हव॒नीयः॑ सा॒मं सु॒व॒र्गो लो॒को

बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं
यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा
भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं
मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं
प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः
कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये
पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो
वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन
प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया
मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः स्मारेण
विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
 वा एष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
 दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतः स भव्यं जिज्ञासकृत
 ऋतुजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्वात्वा तमेवं मनसा हृदा
 च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मात्त्र्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि

ब॒र्हिर्वे॒दः शि॒खा हृ॒दयं॑ यू॒पः का॒म आ॒ज्यं म॒न्युः प॒शुस्तपोऽग्नि॑र्द॒मः श॒मयि॒ता
दक्षि॑णा वा॒ग्घोता॑ प्रा॒ण उ॒द्गाता चक्षु॑रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा । श्रोत्र॑मग्नीद्यावद्वि॒र्यते
सा दी॒क्षा यदश्ना॑ति तद्धवि॒र्यत्पिब॑ति तद॒स्य सोम॑पा॒नं यद्र॑म॒ते तदु॑प॒सदो
यत्स॒ञ्चर॑त्युप॒विश॑त्युत्तिष्ठ॑ते च स प्र॑व॒र्ग्यो यन्मु॑खं तदा॑हव॒नीयो या
व्याह॑तिराहुतिर्यद॒स्य । वि॒ज्ञानं॑ तज्जु॒होति॑ यत्स॒यं प्रा॒तर॑त्ति तत्स॒मिधं॑ यत्प्रा॒तर्म॑ध्यं
दि॒नः सा॒यं च तानि॑ स॒र्वना॑नि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्णमा॒सौ येऽर्ध॑मा॒साश्च
मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॑स्यानि॒ य ऋ॒तव॑स्ते प॒शुब॑न्धा ये स॒वत्स॑राश्च॒ परिव॑त्स॒राश्च
तेऽह॑र्ग॒णाः स॑र्ववे॒दसं॑ वा । ए॒तत्स॒त्रं यन्म॑र॒णं तद॑व॒भृथ॑ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यम॑ग्निहोत्र॑
स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वाना॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यं
गच्छ॑त्यथ । यो द॑क्षि॒णे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणा॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं
स॒लो॒कता॑माप्रोत्ये॒तौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सो॒र्महि॑मानौ॑ ब्राह्म॒णो वि॒द्वान॑भिज॒यति॑
तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑माप्रोति॒ तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑मित्युपनिषत्॥११॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒
मा वि॑द्विषा॒वहे॑॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥



॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः

शुम्भमानो वा॒मः। सु॒ता सु॒न्वती प्रसु॒ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पी॒तीं प्र॒पा सम्पा॒
तृप्ति॑स्त॒र्पय॑न्ती॥ २॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॑ताऽऽयु॒ष्मती॑ का॒मदु॒घा॑। अ॒भिशा॒स्ताऽनु॑मु॒न्ताऽऽनु॑न्दो
मोदः॑ प्र॒मोदः॑। आ॒साद॑यन्निषा॒दय॑न्त्स॒साद॑नः स॒सन्नः॑ स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः
प्र॒भूः श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॑वयिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑ यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो
जी॒विष्य॑न्त्स्वर्गो लो॒कः। सह॑स्वान्त्सही॒यानो॑ज॒स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभिजय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः॑ प्र॒मोदः॑॥ ३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभिजित्। आ॒र्द्रः पि॒न्वमा॑नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑
स॒र्वोष॑धः स॒म्भरो॑ मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्लकाः शि॑पिविष्ट॒काः।
स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर॑हि॒ क्षिप्र॑मजि॒रम्।
आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो द्र॑वन्नति॒द्रवन्। त्वर॑स्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्च॑वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
उ॒क्थ्योऽति॑रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्नि॒र्ऋ॒तुः सूर्य॑ ऋ॒तुश्च॑न्द्रमा॑ ऋ॒तुः।

प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूर्गिं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
 सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च
 येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
 तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
 यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि
 वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे।
 ततो नो मह आवाह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
 सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्ध्रसधस्थे ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारय। अहा
समंच। कामं प्रसारय। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथस्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो
बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सःसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे
स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय
स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे
स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय
स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायता। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह
जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि
मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः

श॒प॒थं॑ ज॒हि। अ॒धा॑ नो अ॒ग्र आ॒व॒ह। रा॒य॒स्पोष॑ꣳ स॒ह॒स्रि॒णम्॑॥१३॥

ये ते॑ स॒ह॒स्रं॑ म॒यु॒तं पा॒शाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑।
सर्वा॑न॒व॒य॒जाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑ मृत॒भ॒क्षः। तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒
मधु॑मतः। उ॒प॒हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्ऋ॒ज्ञानां॑ वाक्।
असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑। असा॒वेहि॑।
अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दा॒शो मनः॑। असा॒वेहि॑। क॒वे वि॒प्र॒चि॒त्ते श्रो॒त्र॑।
असा॒वेहि॑॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॒वा॒साः। शू॒षो ना॒मास्य॑मृ॒तो म॒र्त्येषु॑। तं त्वा॒ऽहं॑ त॒था वे॒द॑। असा॒वेहि॑।
अ॒ग्नि॒र्मे वा॒चि श्रि॒तः। वा॒ग्घृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॑मृ॒ते। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। वा॒युर्मे॑
प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृ॒दये॑। हृ॒दयं॑ म॒यि। अ॒हम॑मृ॒ते। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। सू॒र्यो मे॒ चक्षु॑षि श्रि॒तः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रिताः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः।
श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः।
बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि
श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुन॒रायु॒रागाँ॑त्। पुनः॑ प्रा॒णः पुन॒राकू॑त॒मागाँ॑त्। वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः॑।
अ॒न्तस्ति॑ष्ठ॒त्वमृ॑त॒स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वानंसृ॑जत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॑द्यत्।
तस्मा॑द्वि॒द्युत्। तम॑वृ॒श्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः।
वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२३॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा मी॒मांसा॑ऽग्नि॒होत्र॑ ए॒व सं॑म्पन्ना। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑
यज्ञ॑क्र॒तुष्वि॑ति। होष्य॑न्नप॒ उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑
हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि वृश्चं मे पा॒प्मान॒मिति॑। य॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑
है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२४॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒हो हा॑ऽऽरु॒णिः। ब्र॒ह्म॒चा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑ प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं
दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वे॒त्थ सा॑वि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेत। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒५ सो हि॒र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्।
ह॒५ सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य एवं वेद।
दे॒वभा॒गो हं श्रो॑त॒रूषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच॑। कैषा वाग॒सीति॑।
अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं॑ महो बिभ्र॒दिति॑। ए॒तावे॑ति ह
गौत॒मः। य॒ज्ञोप॑वीतं कृत्वाऽधो निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॒वाच॑। मा भै॒षीर्गौ॑तम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं
वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं
वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॑ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॑
त्रीणि॑॥३५॥

ए॒तद्वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभिषि॑क्तम्। य ए॒वं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभिषि॑च्यते। तदे॒तदृचा॑ऽभ्यु॒क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरै॑ पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑
वि॒श्वे निषे॑दुः। यस्तं न वेद॑ कि॒मृचा॑ क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्विदु॑स्त इ॒मे समा॑सत॒
इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्ना॑ऽर्थो॑ऽस्ति। यः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः॑ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑द्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः। स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑न्। य ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णे॒यः। आ॒दित्ये॑न॒ समा॑जंगाम। त॑
हो॒वाच॑। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्यो॑ऽग्निः पा॑रयि॒ष्णुर॒मृता॑त्सम्भू॒त इति॑।
ए॒ष वाव॑ स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष तप॑ति। एहि॑ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॒वाच॑॥३७॥

[९]

इ॒यं वाव॑ स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः पू॑र्वपक्षापरपक्षयो

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नाम॒धेया॑नि वेद॑। ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑माच्छति। प॒वित्रं प॒वयि॑ष्यन्त्सह॒-
स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॒णर॑जा इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का अ॑र्धमा॒सानां च मा॒सानां च
नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै य॑ज्ञक्रतूनां च॒र्तूनां च॑
सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि वेद॑। न य॑ज्ञक्रतुषु न॒र्तुषु न सं॒वत्स॒र आ॒र्तिमा॑च्छति।
अ॒ग्नि॒ष्टोम उ॒क्थ्योऽग्नि॑र्ऋतुः प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्स॒र इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का य॑ज्ञक्रतूनां
च॒र्तूनां च॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न य॑ज्ञक्रतुषु न॒र्तुषु न सं॒वत्स॒र आ॒र्तिमा॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै
मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्तान् वेद॑। न मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ते॒ष्वार्ति॑माच्छति। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑।
ए॒ते वै मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ताः। न मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ते॒ष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒-
यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑।

स ए॒तेषा॑मे॒व सं॒लो॒कता॑ꣳ सा॒यु॒ज्यम॑श्रुते। अपं पुन॑र्मृत्युं ज॒यति॑। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चि॑त्स्व॒
लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑। अ॒ग्निमु॑ग्धो है॒व धू॒मता॑न्तः। स्व॒ं लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑।
अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद।
अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्व॒ं लो॒कं प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑। ए॒ष उ॑ वे॒वेनं॑ तथ्सा॑वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति।
अ॒होरा॒त्रैर्वा इ॒दꣳ स॒युग्भिः॑ क्रियते। इ॒तिरा॒त्राया॑दीक्षिषत। इ॒तिरा॒त्राय॑
व्र॒तमुपा॑गुरि॒ति। तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ ध॒यन्ति॑। धी॒तꣳ है॒व स
शे॒वधि॑मनु॒ परै॑ति। अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ न ध॒यन्ति॑। अधी॑तꣳ है॒व स

शेवधि॒मनु॒ परै॑ति। भ॒र॒द्वा॑जो ह त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर्ब्र॑ह्म॒चर्य॑मु॒वा॒स। त॑ ह जी॒र्णिः॑
स्थवि॑र॒ शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒र॒द्वा॑ज। यत्ते॑ चतु॒र्थमा॑यु॒र्दद्या॑म्। किमे॑नेन
कुर्या॑ इति। ब्र॒ह्म॒चर्य॑मे॒वैनैन॑ च॒रेय॑मिति॑ होवाच॥४५॥

त॑ ह त्री॒न्गिरि॒रूपा॑नवि॒ज्ञाता॑नि॒व दर्श॑यां च॒कार। तेषा॑ ह॒ैकै॑कस्मान्मु॒ष्टिनाऽऽदे॑त
स हो॑वाच। भ॒र॒द्वा॑जे॒त्याम॑त्र्यं। वेदा॑ वा ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा
ए॒तैस्त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर॑न्व॒वोच॑थाः। अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्त॑मे॒व। एही॑मं वि॒द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑वि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॑ग्निः सा॒वि॒त्रमु॑वाच। त॑ स वि॒दित्वा॑। अ॒मृतो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं
लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। अ॒मृतो॑ है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्त॑ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति। य ए॒वं
वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ ना॒मधे॑या॒नि। अ॒ग्नेरे॒व सा॒यु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं

वेदं। वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। इन्द्र॑स्य वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। बृह॑स्पते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृह॑स्पते॒रे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण ए॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। स वा ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॑ग्नि॒र्मुख॑म्। अ॒सावा॑दित्यः शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तथ्सर्व॑ं सी॒व्यति॑। तस्मा॑त्सा॒वित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अ॒क्षि॑तोऽस्य॒क्ष॒य्योऽसि॑। तप॑सः
प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता
वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॑तम्। तेज॑सः प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि तप॑सि श्रि॑तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रोऽसि॑ तेज॑सि श्रि॑तः। अ॒पां प्र॑ति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं

विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे
काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे

कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपुं श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थो ऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः।

विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुधे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नादुधो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता वामुपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।

अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ २१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

षोडशाः संसदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
 एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
 श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः
 षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्विंशाः संसविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
 अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
 एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिं-
 शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशस्त्रिंशाः। उत्तरे भवता उत्तरवर्त्मान्
 उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
 रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी

वि॒राज्ञीं॑। स॒म्राज्ञीं॑ स्व॒राज्ञीं॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑।
विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यं स्या॑म॒
पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं॑ तारिषः। ऊ॒र्जं नो॑
धेहि॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अ॒ग्ने पृ॒थिवी॑पते। सोमं॑ वीरु॒धां पते॑। त्वष्टः॑ स॒मिधां॑ पते।
विष्ण॑वा॒शानां॑ पते। मि॒त्रं स॒त्यानां॑ पते। वरु॑ण धर्म॒णां पते॑॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ पतयः। रु॒द्रं प॒शूनां॑ पते। इन्द्रौ॑जसां पते। बृह॑स्पते ब्रह्म॒णस्पते॑।
आ रु॒चा रो॒चेऽहं॑ स्व॒यम्। रु॒चा रुरु॑चे॒ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रेह। तस्मि॒न्
यो नौ॑ प्रज॒नौ प्रजा॑येय। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त र्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा

अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता॥ अग्निः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता॥ सोमः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता॥ मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति॥ ३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता॥ बृहस्पतिः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्। अदितिर्देवता॥ अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वयः स्याम

पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्व॑
विश्वे॑ ते दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु। चि॒तश्चासि॑ सश्चि॑तश्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॒ऽश्चासि॑
भूया॑ऽश्चास्य॒ग्ने। लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॑ग्नी त्वा
बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सी॑द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोम॑ऽ॒ श्री॑णन्ति
पृ॒श्नयः॑। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा रो॑चने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा
सी॑द। अ॒ग्ने दे॒वाः इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञानो॑ वृ॒क्तब॑र्हिषे। असि॑ होता॑ न॒ ईड्यः॑।
अ॒गन्म॑ म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरू॑र्वी। स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑
प्र॒त्यश्च॑म्। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्। अ॒ग्निः हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्।

त्वामर्भस्य ह॒विषः॑ समा॒नमित्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो॒ नान्यं॑ त्वत्। म॒नुष्वत्त्वा॒
निधी॑महि। म॒नुष्वत्समि॑धीमहि। अ॒ग्ने म॒नुष्वद॑ङ्गिरः॥३५॥

दे॒वान्दे॒वाय॑ते य॒ज। अ॒ग्निर्हि॑ वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति वि॒श्वच॑र्षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये
स्वा॒भुवम्। स प्री॒तो या॑ति॒ वार्य॑म्। इष॑ऽ स्तो॒तृभ्य॒ आभ॑र। पृ॒ष्टो दि॒वि पृ॒ष्टो अ॒ग्निः
पृ॒थि॒व्याम्। पृ॒ष्टो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॑रः स॒हसा॑ पृ॒ष्टो अ॒ग्निः। स नो॒
दिवा॒ स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम्॥३६॥

[६]

अ॒यं वाव॑ यः पव॑ते। सो॑ऽग्निर्ना॑चि॒केतः॑। स यत्प्रा॑ङ् पव॑ते। तद॑स्य शि॒रः। अथ॑
यद॑क्षि॒णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॑ यत्प्र॒त्यक्। तत्पु॑च्छम्। यदुद॑ङ्। स उत्त॑रः
प॒क्षः॥३७॥

अथ॑ यत्सं॒वाति॑। तद॑स्य स॒मञ्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑ सम्प॒देवा॑स्य सा। स॑
ह॒ वा अ॑स्मै स कामः॑ प॒द्यते॑। यत्का॑मो यज॑ते। यो॑ऽग्निं ना॑चि॒केतं॑ चि॒नुते॑। य उ॑

चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे

प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवाथसीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमां रात्रिमाश्ना इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां

तु इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्ना इति। प्रजां तु इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां तु इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्योर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ये नाक्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ये क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानुरे प्रास्यत्। तदस्मा
अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि।
स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते
ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा
गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं
वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति
वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।

कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो
वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि
स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाप्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः।
एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णाः पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं
पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्यादुथ्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव

यंशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्राविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो॒ या अ॒मुष्मिँ॑लोके दे॒वताः॑। तासां॒ सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। अथो॒
या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी॑ उ॒रव॑श्च वरी॑यांसश्च लो॒काः। ताने॒व
ताभि॑र॒भिज॑यति॥ का॒मचा॑रो ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति।
योऽग्निं॑ ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒वत्स॑रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः।
तस्य॑ वस॒न्तः शि॑रः॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पु॑च्छम्। मासाः॑ कर्मका॒राः। अ॒होरा॒त्रे
श॑तरु॒द्रीय॑म्। प॒र्जन्यो॑ वसो॒र्धारा॑। यथा॒ वै प॒र्जन्यः॑ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्यः॑
सर्वा॑न्कामा॒न्त्सम्पू॑रयति। ए॒वमे॒व स तस्य॑ सर्वा॑न्कामा॒न्त्सम्पू॑रयति। योऽग्निं॑
ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒वत्स॑रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शि॑रः। ग्री॒ष्मो
दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॑च्छम्। श॒रदु॑त्तरः प॒क्षः। हे॒मन्तो॑ मध्यम्। पूर्॒वप॑क्षाश्चित॒यः।
अ॒पर॑प॒क्षाः पु॑रीषम्। अ॒होरा॒त्राणी॑ष्टकाः। ए॒ष वाव॑ सोऽग्नि॑र॒ग्निम॑यः पुन॑र्णवः।

अ॒ग्नि॒मयो॑ ह॒ वै पु॑न॒र्णवो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। योऽग्निं॑
ना॒चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं॑ ता अ॒ङ्गिर॑स्तमा॒ऽश्याम्॑ तं काम॑म॒ग्ने। आशा॑नां त्वा वि॒श्वा आशाः॑। अनु॑
नो॒ऽद्यानु॑मतिरन्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्। कामो॑ भू॒तस्य॑ काम॒स्तद॑ग्ने॑। ब्र॒ह्म जज्ञा॑नं पि॒ता
वि॒राजा॑म्। य॒ज्ञो रा॒योऽयं॑ य॒ज्ञः। आपो॑ भ॒द्रा आदि॑त्प॒श्यामि॑। तुभ्यं॑ भ॒रन्ति॒ यो
दे॒ह्यः। पूर्वं॑ दे॒वा अप॑रेण प्रा॒णापा॑नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः॒ स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते
स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रन्वै॑च्छत्।

तं यंज॑क्र॒तुभि॑र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भिर॒न्वैच्छत्। तमिष्टि॑भिर॒न्ववि॑न्दत्।
तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नामा॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण।
प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वा आशा॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै
च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒
वा अ॒स्याऽऽशा॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽशायै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥३॥

तं कामो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै कामो॑ऽस्मि। मां
नु यंज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्। अनु॑मत्यै

च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः का॒मोऽभ॑वत्। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒
वा अ॑स्य॒ का॒मो भ॑वति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒देवं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ का॒माय॑ स्वाहा॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु
यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वे॑त्स्यसीति॑। स
ए॒तम॑ग्नये॒ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॒ण्वान् ह॒ वा
अ॑स्य॒ य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॒देवं वे॑द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते॒ य॒ज्ञेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु
यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नुं स्व॒र्गं लो॒कं वे॑त्स्यसीति॑। स

ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः।
अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्मि॑न्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॒ ह॒ वा
अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽ॒द्भ्यः स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
हरन्ति। अहम् वा अग्निर्बलिमानंस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा।
अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि। अहम् वा
अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं
लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा
प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमान्ष्पृष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद।
तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरा दद्यात्कुसं च। स्त्रियै चाऽऽभारः समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा

स॒प॒त्नान्प्र॑णु॒दामा॑न्तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भू॒तं यद॑स्ति। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वः ह॒विषा॑
विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्र॒ह्मं पर॑मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑
ह य॒क्षं प्र॑थ॒मः सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॒वो दे॒वत्व॑म॒श्रुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑व॒त्साऽमृ॑तं दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताः श्र॒द्धाः ह॒विषा॑ यजामहे। सा
नो॑ लो॒कम॑मृ॒तं दधा॑तु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नी। आगा॑त्स॒त्यः ह॒विरि॑दं
जुषा॑णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒मादं॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॒क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं
च॒ सर्वे॑। तत्स॒त्यम॑र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्र॒ह्माऽऽहु॑तीरु॒पमो॑द॒मानम्। मन॑सो॒ वशे॑
सर्व॑मिदं ब॑भूव। नान्य॑स्य॒ मनो॑ व॒शम॑न्वि॒याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑स्रः स॒हीयान्।
स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपह्वेऽस्य
सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त॑ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॑ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै
 तस्य॑ स॒त्यं स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं
 भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै मनो॑ऽस्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यं ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑
 जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॒ते स्वा॒हेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनुं ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरा दद्यात्कृ३सं च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्।
नाभिचरितुमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्तुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोष गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

ए॒तैर॑धि॒वा॒द॒म॒पा॑ज॒यत्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वर्य॑यौ। ए॒तान्यो॑ऽध्यैति॑।
अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वे॒रेति॑। ए॒तैर॒ग्निं चि॑न्वीत स्व॒र्गका॑मः।
ए॒तैरायु॑ष्कामः। प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥ २५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑हो॒ता॒र॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी प॒त्यौ च।
द॒क्षिण॑तः प्रा॒ञ्चं चतु॑र्हो॒ता॒र॒म्। प॒श्चादुद॑श्चं प॒ञ्च॑हो॒ता॒र॒म्। उ॒त्तर॑तः प्रा॒ञ्चं
षड्दो॑ता॒र॒म्। उ॒परि॑ष्टा॒त्प्रा॒ञ्चं स॒प्त॑हो॒ता॒र॒म्। हृद॑यं यजू॑षि प॒त्यश्च। य॒था॒व॒का॒शं
ग्र॒हान्। य॒था॒व॒का॒शं प्र॑तिग्र॒हाँल्लो॑कं पृ॒णाश्च। सर्वा॑ हा॒स्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
भव॑न्ति॥ २६॥

सदे॑वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थस॑म्मितश्चेत॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णैव पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं
स्तृ॑णुते। प॒क्षः स॑म्मितश्चेत॒व्यः। ए॒तावा॑न् वै रथः॑। यावत्प॒क्षः। र॒थस॑म्मितमे॒व चि॑नुते।
इ॒ममे॒व लो॑कं प॑शुब॒न्धेन॑भिज॒यति॑। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॑॥ २७॥

अ॒न्तरि॑क्षमुक्थ्येन॑। स्वर॑तिरा॒त्रेण॑। सर्वाँ॑ल्लो॒कान॑हीनेन॑। अथो॒ स॒त्रेण॑। वरो॒

दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति।
एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मिताः
स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि
वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान्
वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वर्तीं दद्यात्। सा
हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः
प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे
ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैन् ५ सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं ५ स्यात्।
अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्यूध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं ५ सलोकतामाप्नोति।
एतासामेव देवतानां ५ सायुज्यम्। सार्ष्टितां ५ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑
काम॒दुघां॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्धु॑वा सीद। सर्वाः॑
स्त्रियः॑ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑
भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशू॒नाम्। पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः।
सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः सिक्ताः॒ सर्वाः॑। अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः
शर्करा॑ धृत्यै॑। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑ प्र॒ति॒ष्ठिताः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑।
वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उदर॑स॒र्पिणः॑।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसः५ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः५ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः५ सीसः५ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वः५ हिरण्यः५ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः५ सुवर्णः५ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदारा^१न्थसंलिलान्। स्थावराः प्रोष्या^२श्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः३
सर्वान्ध्व३सान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वान्थस्तनयित्वान्। ह्यदुनीर्यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः।
सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासुचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः३ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्यः३ श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा
सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑। वि॒त॒ता रोच॑ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒
सा॒मा॒नि॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑रा॒णं च॑। सर्प॑दे॒वज॒नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॒ के॒वल॑ान्। सर्वा॑स्ताः।
सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒व॒त्स॒रं च॒ के॒वल॑म्। सर्वा॑स्ताः। सर्वं॑ भू॒तं॑ सर्वं॑
भव्य॑म्। यच्चा॑तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे।

तेन॑र्षि॑णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहु॑र्यजुषामपा॒राम्। अथ॑र्वणा॒मङ्गि॑रसां
प्र॒तीचीं॑। साम्ना॒मुदी॑ची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वा॒ह्ने दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे
तिष्ठति॒ मध्ये॒ अह्नेः॑। साम॒वेदे॒नाऽस्त॑मये महीयते। वेदै॒रशू॑न्यस्त्रिभि॒रेति॒ सूर्यः॑।
ऋग्भ्यो जा॒ताः स॑र्वशो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गति॑र्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः॑ सामरूप्यं॑ हं शश्वत्। सर्वं॑ हे॒दं ब्रह्म॑णा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जा॒तं
वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। य॒जुर्वे॑दं क्षत्रि॒यस्या॑ऽऽहु॒र्योनि॑म्। साम॒वेदो ब्रा॑ह्म॒णानां॑ प्रसूतिः।
पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वच॑ एतदूचुः। आ॒दर्श॑मग्निं चिन्वा॒नाः। पूर्वे॑ विश्व॒सृजो॑ऽमृताः॑। श॒तं
व॑र्षसहस्राणि। दी॒क्षिताः॑ स॒त्रमा॑सत॥५०॥

तप॑ आसीद्बृह॑पतिः। ब्रह्म॑ ब्रह्मा॑ऽभव॑त्स्वयम्। स॒त्यं ह॒ होतै॑षामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं
प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं
सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या
ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशंसद्वह्मणस्तेजः।
अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्णः। यद्विश्वसृज
आसत। अपंचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्।
श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनडुविः॥५३॥

इध्मं ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषां सुब्रह्मण्याऽऽसीत्।
छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे
पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

वि॒श्व॒सृ॒जः प्रथ॑माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑समं प्रसु॑तेन॒ यन्तः॑। ततो॑ ह जज्ञे भुव॑नस्य
गो॒पाः। हि॒र॒ण्म॒यः श॒कुनि॑र्ब्रह्म॒ नाम॑। येन॒ सूर्य॑स्तप॑ति तेज॑सेद्धः। पि॒ता पु॒त्रेण॑
पितृ॑मान् योनि॑यो नौ। नावे॑दविन्मनुते तं बृ॒हन्त॑म्। स॒र्वानु॑भुमा॒त्मानं॑ सम्प॒राये।
ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न कर्म॑णा वर्धते नो कर्नी॑यान्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा प॑द॒वित्तं वि॑दित्वा। न कर्म॑णा लिप्यते पाप॑केन।
पञ्च॑पञ्चा॒शत॑स्त्रिवृ॑तः संव॒त्स॒राः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः पञ्च॑द॒शाः। पञ्च॑पञ्चा॒शतः सप्त॑द॒शाः।
पञ्च॑पञ्चा॒शत॑ एकवि॒ंशः। वि॒श्व॒सृ॒जां स॒हस्र॑संव॒त्सर॑म्। ए॒तेन॒ वै वि॑श्व॒सृ॒जं
इ॒दं वि॒श्वम॑सृजन्त। यद्वि॒श्वम॑सृजन्त। तस्मा॑द्वि॒श्व॒सृ॒जः। वि॒श्वमे॒ना॒ननु॑ प्रजा॑यते।
ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं सलो॒कता॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नां सायु॑ज्यम्। सा॒ष्टि॒तां
समा॑नलो॒कता॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये चै॒न॒त्प्राहुः॑। येभ्य॑श्चै॒न॒त्प्राहुः॑॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३ ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥

